

Sosyolojik Düşün

Yıl/Year: 2019 (Aralık/December)

Cilt/Volume: 4- Sayı/Issue: 2

E-ISSN: 2587-2699

İmtiyaz Sahibi / Owner

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editörler / Editors

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Emre ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Cem Koray OLGUN

Yayın Kurulu / Editorial Board

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ARIK, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sefa Salih AYDEMİR, Adıyaman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇAKIR, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şevket Ercan KIZILAY, Düzce Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Çağlar KURTDAS, Adıyaman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cem Koray OLGUN, Adıyaman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cihad ÖZSÖZ, Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emre ÖZTÜRK, Bakırçay Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Levent TAŞ, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hulusi YILMAZ, Nevşehir Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

Prof. Dr. Mustafa TALAS, Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar ERJEM, Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Orhan Yazıcı, İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. İlky ŞAHİN, Erciyes Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR, Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Metin KILIÇ, Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Gürçan Şevket AVCIOĞLU, Selçuk Üniversitesi

Sosyolojik Düşün bağımsız, ulusal ve hakemli ve bir e-dergidir.

Yılda iki kez, Haziran ve Aralık aylarında yayımlanır.

Sosyolojik Düşün is an independent, national and peer-reviewed e-journal.

It is published twice a year in June and December.

BU SAYININ HAKEM KURULU / REVIEWERS OF CURRENT ISSUE

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ, Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür TOPKAYA, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç.Dr. Bora YENİHAN, Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Levent TAŞ, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇAKIR, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Çağlar KURTDAŞ, Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sefa Salih AYDEMİR, Adıyaman Üniversitesi
Dr. Tuba GÜN ÇINĞI, Adıyaman Üniversitesi
Dr. İsa Demir

İletişim / Contact

sosyolojikdusun@gmail.com

Teknik Destek / Technical Support

Dr. Emre Öztürk, ozemreozturk@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Mahmut GÖKTAŞ, Bora YENİHAN

Kadın Tıbbi Sekreterlerin Yaşadıkları İş-Aile Çatışmaları ve İş Doyum Seviyeleri Arasındaki İlişki

The Relationship Between Work And Family Conflicts And Job Satisfaction Levels Among Female Medical Secreters 25-41

Osman SÜMER

Kolej-Okul Temalı Yeşilçam Filmlerinde Sosyal Algı ve Öğretmen-Öğrenci İlişkileri: Kültürel ve Durumsal Analiz

Social Perception and Teacher-Student Relations In College-School Themed Yeşilçam Films: Cultural and Situational Analysis 42-58

Yakup SUBAŞI

Erich Fromm'un Modernite Eleştirisi

Modernity Criticism of Erich Fromm 59-69

KADIN TIBBİ SEKRETERLERİN YAŞADIKLARI İŞ-AİLE ÇATIŞMALARI VE İŞ DOYUM SEVİYELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Mahmut GÖKTAŞ*

Bora YENİHAN*

ÖZ

İş-aile çatışması kavramı, çalışan bireylerin yaşadıkları rol çatışmaları ekseninde şekillenirken, iş doyumunu kısaca çalışanların işlerine karşı hissettikleri olumlu duygu ve düşünceler olarak tanımlanmaktadır. Bu iki kavram arasındaki ilişkinin birçok çalışmayla ortaya konmasının yanında, çoğunlukla iş-aile çatışması düzeylerinde yaşanan artışların, iş doyum seviyelerini azalttığı görülmektedir. Bu çalışmada kadın tıbbi sekreterlerin yaşadıkları iş-aile çatışmasının, iş doyum düzeyleri ile olan ilişkisi incelenmiş ve bu çatışmalara aracılık eden bir faktörün varlığı araştırılmıştır. Çalışmanın evrenini Kırklareli’nde bulunan kamuya ait devlet hastanelerinde görevli kadın tıbbi sekreterler oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile toplanan ham haldeki veriler içerik analizi ile incelenmiş ve sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda kadın tıbbi sekreterlerin iş-aile çatışması yaşadıkları ve bu durumun iş doyum seviyelerini olumsuz etkilediği görülmüştür. Ayrıca bu duruma aracılık eden faktör olarak toplumsal cinsiyetin kadınlara dayattığı roller ön plana çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi Sekreter, İş-Aile Çatışması, İş Doyumu

Jel Kodları: J12, J120, J160

THE RELATIONSHIP BETWEEN WORK AND FAMILY CONFLICTS AND JOB SATISFACTION LEVELS AMONG FEMALE MEDICAL SECRETERS

ABSTRACT

While the concept of work-family conflict is shaped on the basis of the role conflicts of working individuals, job satisfaction is defined as positive feelings and thoughts that employees feel for their work. Although the relationship between these two concepts is revealed by many studies, it is observed that the increase in the levels of work-family conflict decreases job satisfaction levels. In this study, the relationship between work-family conflict and job satisfaction levels of female medical secretaries was investigated and the presence of a factor that mediated these conflicts was investigated. The universe of the study consists of female medical secretaries in public state hospitals located in Kırklareli. The semi-structured interview technique, which was collected from qualitative research methods, was analyzed with content analysis and the results were reached. As a result of the study, it has been seen that female medical secretaries experience work-family conflict and this negatively affects job satisfaction levels. In addition, the role that gender has imposed on women as the mediating factor has come to the fore.

Key Words: Medical Secretary, Work-Family Conflict, Job Satisfaction

Jel Codes: J12, J120, J160

---

* mahmutgoktas35@gmail.com

* borayenihan@sakarya.edu.tr

Giriş

Çalışma kavramı ve çalışma hayatı bugünkü anlamını Sanayi Devrimi ile kazanmış ve Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar yapılan çalışmalar öncelikle çalışanların verimliliğini arttırarak daha fazla kar elde etme güdüsüne dayanmıştır. Ancak ilerleyen süreçte, örgütlerin verimliliklerini ve karlarını arttırmalarının çalışan kavramından geçtiği, mutlu çalışanların verimlilik üzerinde doğrudan etkilerinin olduğunun fark edilmesiyle yapılan araştırmaların merkezini insan almıştır. Üretim ve yönetim anlayışında yaşanan bu değişimler beraberinde birçok farklı kavramı da getirmiş, çalışmalar bu kavramlar üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır. İş-aile çatışması kavramı her şeyden önce bir rol çatışması olmakla birlikte, çalışanların iş yaşamlarındaki verimliliklerini de doğrudan etkilemekte, iş doyumu seviyeleri ile olumlu ve olumsuz etkileşime girebilmektedir.

Önceleri erkeklere atfedilen bir rol olan “*çalışmak, eve ekmek getirmek*”, üretim biçimlerinin ve bununla birlikte toplumsal düzenin de değişmesiyle, kadınlarında paylaştığı bir rol olmuştur. Ancak bu durum kadınların diğer rollerinde bir azalma meydana getirmemiş veya erkeklerle paylaşmak gibi bir sonucu olmamıştır. Toplumsal cinsiyetin kadınlara dayattığı kimi roller varlıklarını korumuş, çalışmak kadına fazladan yükler getirmiş ve emek piyasasında daha fazla yıpranmalarına sebebiyet vermiştir. Bu durumun bir sonucu olarak emek piyasasından erkeklere kıyasla kadınların daha erken ayrıldıkları görülmektedir. Toplumsal cinsiyet ve dayattığı roller, bu konuda tek başına bir etken olmasa da çok kuvvetli bir baskı aracı olarak varlığını korumaktadır.

Bu çalışmada, kadın tıbbi sekreterlerin yaşadıkları/yaşamaları muhtemel iş-aile çatışması düzeyleri ile iş doyumu seviyeleri arasındaki ilişkiyi araştırmak hedeflenmektedir. Çalışma kapsamında Kırklareli'ndeki kamuya bağlı devlet hastanelerinde görev yapan kadın tıbbi sekreterler ile mülakatlar gerçekleştirilmesi ve sonuçlara ulaşılması amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemleri içinde yer alan “*yarı yapılandırılmış mülakat*” tekniği kullanılarak, elde edilen ham veriler içerik analizine tabi tutulmuş ve ham haldeki verilerin analizi ile elde edilen bulgularla elde edilen sonuçlar, yerli ve yabancı literatür ile karşılaştırılarak çıkarımlarda bulunulmuştur.

1. Ailenin Dönüşümü, Kadın ve İş-Aile Çatışması Kavramı

Konu aile ve aile yapısı olduğu zaman Dünya tarihinde iki büyük değişim göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki Sanayi Devrimi ile birlikte kırsal alandan kentlere göç dalgasının başlamasıyla, geniş aileden çekirdek aileye doğru yaşanan değişimdir. Diğeri ise 1970'li yıllarda başlayan ve kimi araştırmacılar tarafından 2. Sanayi Devrimi veya “*Post-Endüstriyel Dönüşüm*” olarak adlandırılan dönemde yaşanan değişimdir. Bu dönemde aile yapısında yaşanan değişim, Sanayi Devrimi'nde olduğu gibi çalışma biçimlerinde yaşanan değişimlerden etkilenmiştir. Hizmetler sektörünün yükselişe geçmesi, esnek çalışma biçimlerinin ortaya çıkması, kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi ve çalışma yaşamında görünürlüklerinin artması, aile yapısında ve yaşamında da değişikliklere yol açmıştır. Klasikleşmiş aile yapısı yerini “*modern aile*” yapısına bırakmış; çift kazançlı ailelerde artışlar yaşanmıştır. Bu değişimin sonucunda, kadınının aile içindeki toplumsal cinsiyete dayalı rollerine ayrıca “*çalışan*” rolünün de eklendiği görülmektedir (Bruck vd., 2002: 336, Yıldırım alp vd., 2014: 166, Bozkurt, 2014: 19-39). Toplumsal cinsiyetçi bakış açısı ile “*çalışmak, gelir elde etmek, evi geçindirmek vb.*” erkeklere tanımlanmış roller olarak kabul edilirken; ev içinde “*çocuk bakmak, ev işleri vb.*” gibi işler ise kadınlara tanımlanmış roller şeklinde kabul edilmektedirler. Bu açıdan kadınların erkeklere oranla kariyerlerine daha az odaklandıkları

kimi araştırmacılar tarafından dile getirilen bir tartışma konusudur (Cinamon and Rich, 2002: 533).

Sanayi Devrimi'nden özellikle 1970'li yıllara kadar gelen süreçte, kadınlar çoğunlukla, aile içinde ekonomik sıkıntı yaşanan durumlarda veya genel anlamda savaş dönemlerinde (I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı dönemleri) ayrı bir işgücü olarak ele alınmışlardır (Dursun ve İftar, 2014: 127). Ancak günümüz de durumun böyle olmadığı, kadınların çalışma yaşamı içinde erkeklerle eşit olarak işgücü içinde yer aldıkları ulusal ve uluslararası belgelerle garanti altına alınmasına rağmen, ev içi görevlerin hala sadece kadınların sorumluluğu gibi algılandığı görülmektedir. Bu durum, kadınların iş yaşamları ile aile yaşamları arasında çatışmalar yaşanmasına sebep olmaktadır (Keser, 2014: 112). Belirtmek gerekir ki iş-aile çatışması hem kadınların, hem de erkeklerin yaşayabileceği bir problem olmakla beraber; yapılan çalışmalar kadınların aile içinde toplumsal cinsiyet sonucu kendilerine dayatılmış olan rollerinden dolayı iş-aile çatışması yaşama risklerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir (Küçükusta, 2007: 245). Özdevecioğlu ve Doruk'da (2009: 74-75) yaptıkları çalışmada benzer şekilde ailenin yapısının, aile içinde bakıma muhtaç ve/veya yaşlı kişilerin bulunmasının ve çocukların bakım ihtiyacı gibi faktörlerin iş-aile çatışması yaşanması riskini ve şiddetini arttırdığına dikkat çekerken, Turunç ve Çelik'te (2010: 213), yaşanan bu rol çatışmalarının çoğunlukla işteki sorumluluklardan dolayı, aile içindeki rollerin olumsuz etkilenmesinden kaynaklandığını belirtmektedirler.

Çalışan bireylerin çalışma yaşamları ile aile hayatları arasındaki uyumsuzluk olarak kısaca açıklanabilecek iş-aile çatışması kavramının, alan yazında birbirine yakın olmakla birlikte, birçok tanımının yapıldığı görülmektedir. Greenhaus ve Beutell (1985: 77) iş-aile çatışmasını, "*iş hayatındaki ve aile yaşamındaki rollerin bazı durumlarda karşılıklı olarak uyumsuzluk yaratması*" olarak tanımlarken, Parasuraman ve Simmers (2001: 556) kavramı, "*iş yaşamındaki roller ile aile hayatındaki rollerin aynı zamanda ortaya çıkması sonucu meydana gelen uyumsuzluk*" şeklinde tanımlamaktadırlar. Netemeyer vd. (1996: 401) kavramı tanımlarken "*çalışma yaşamı ile ilgili görevlerin, aile ile ilgili faaliyetlerle karışmasına*" dikkat çekmektedirler. Hennessy (2005: 2) ise özellikle çalışma yaşamına yönelik sorumluluklardan (iş için seyahatler, fazla mesai vb.) bahsederek, "*bireylerin çalışma yaşamından kaynaklı görev ve sorumluluklarının, aile yaşamındaki sorumlulukları yerine getirmelerini engellemesi sonucu ortaya çıkan çatışma*" biçiminde bir tanımlamaya gitmektedir. Bu açıdan Hennessy meydana gelen çatışmanın kaynağı olarak çalışma yaşamını işaret etmektedir. Bu noktada iş-aile çatışması kavramının iki yönlü olduğunu belirtmek gerekmektedir. Duxburry ve Higgins (1994: 450) iş-aile çatışmasını tanımlarken, iş ile ilgili sorumlulukların, aile içindeki rolleri olumsuz etkileyebileceğini ve işten aileye yönelik bir çatışma yaşanabileceğini veya aile içinde rollerin, iş ile ilgili sorumlulukların yerine getirilmesini engelleyebileceğini, böylece aileden işe yönelik bir çatışma yaşanabileceğini belirtmektedirler. Ancak yerli ve yabancı literatür incelendiğinde işten aileye yönelik yaşanan çatışmaların, aileden işe yönelik çatışmalardan daha fazla olduğu görülmektedir (Turunç ve Çelik, 2010: 213).

Sonuçları açısından iş-aile çatışmasının, bireyler, aile ve örgütler üzerinde çeşitli olumsuz etkileri bulunmaktadır. İş-aile çatışması yaşayan bireylerin memnuniyetsizlik ve mutsuzluk hissi yaşamalarının yanında, fiziksel ve psikolojik olarak da tehlike altında oldukları belirtilirken; özellikle evli ve/veya çocuklu çalışanların bu risklere daha fazla maruz kaldıkları araştırmalar tarafından ortaya konmaktadır (Vallone ve Donaldson, 2001: 223). İş-aile çatışmasının, aile hayatı üzerinde de yıkıcı etkileri olduğu, eşler arasında sorunlara sebep olarak, aile tatminini düşürdüğü ve evlilikleri tehlikeye attığı görülmektedir. Yine iş-aile çatışması yaşayan çalışanların, iş doyum düzeylerinin düşmesi, kurumsal bağlılıklarının

zayıflayarak işten ayrılma niyetlerinin artması ve bu durumun işgören devir hızını yükseltmesi de örgütsel açıdan yaşanabilecek olumsuzluklar içinde sayılmaktadır (Allen vd., 2000: 288).

2. İş Doymu Kavramı ve Ortaya Çıkışı

Öncelikli olarak iş doymu konusunda yapılmış olmasa da, çalışanların psikolojik durumlarına yönelik ilk ve sistematik çalışmaları 1920’li ve 1930’lu yıllara kadar götürmek mümkündür. Daha sonraları “*Beşeri İlişkiler Yaklaşımı*” olarak adlandırılacak olan ve uzun yıllar sürmüş kapsamlı bir çalışma sonucu, verim ve kaliteyi arttırmak konusunda çalışanların önemine vurgu yapan “Hawthorne Deneyleri” ile ünlü Antropolog Elton Mayo ve arkadaşları, çalışma yaşamında en temel unsur olarak insanın “*sosyal ve psikolojik*” bir varlık şeklinde ele alınması gerektiğinden bahsetmişlerdir (Agho vd., 1993: 1007, Baştürk, 2012: 66-67, Saari vd., 2004: 398). Kavramın asıl öneminin ise 1970’li yıllarda, “*İnsan Kaynakları Yönetimi*” yaklaşımlarının önem kazanmaya başlamasıyla arttığı görülmektedir. İş doymu ile ilgili olarak alan yazında farklı araştırmacıların yaptığı tanımlamalarla karşılaşmaktadır. Davis (1988: 96) iş doymunu, “*işgörenlerin, yaptıkları iş sonucunda yaşadıkları hoşnutluk hissi*” olarak tanımlarken, Berry (1997: 126) “*işgörenlerin, işlerine ve işlerinden dolayı gelişen durumlara verdikleri tepki*” şeklinde bir tanımlamaya giderek iş doymununun bir tepki olarak ortaya çıktığından bahsetmiştir. Wagner ve Hollenbeck (2010: 138-140) ise, “*işgörenlerin bilinçli olarak veya bilinçsiz bir şekilde ulaşmaya çalıştıkları değerler*” biçiminde bir tanımlamayla iş doymununun, çalışanların bilinçaltı amaçlarından biri olduğuna dikkat çekmişlerdir. Vieira (2005: 39) ise Davis (1988: 96) tarafından yapılan tanımlamaya benzer biçimde kavramı, “*işgörenlerin, işlerinden duyduğu hoşnutluk hissi*” olarak tanımlamıştır. İş doymu alanındaki çalışmalarıyla tanınan Spector (1996: 7-8) da iş doymu için, “*en kısa tanımıyla, çalışanların işlerine karşı geliştirdikleri olumlu duygu ve düşüncelerdir*” şeklinde bir tanımlamaya gitmiştir.

Yapılan çalışmalar, çalışanların uyum yetenekleri ve duygusal tutumları ile iş doymu düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Watson ve Slack, 1993: 181). İş doymu bireyler için olduğu kadar yöneticiler ve örgütler açısından da önem taşımaktadır. Şahin ve Batıgün (1997: 61) yaptıkları çalışmada; stres ile iş doymu arasındaki ilişkiye dikkat çekerek, iş doymu düzeyi düşük olan çalışanların, iş stresi yaşama risklerinin diğer çalışanlara göre daha yüksek olduğundan bahsetmektedirler. Çalışanların, iş ortamlarında herhangi bir problemle karşılaşmaları, iş doymu düzeylerini düşürmekte ve stres yaşamalarına sebep olmakta, bu durum sonucunda verimleri azalmaktadır (Ataklı ve Dikmetaş, 2003: 157). Davis (1988: 87) yüksek iş doymu düzeylerinin sadece işgörenler için değil, aynı zamanda yöneticiler içinde önemli olduğunu vurgulamaktadır. Yüksek iş doymuna sahip çalışanların, yöneticilerin iş yüklerini hafifleteceği gibi çalışanların performansını ve iş başarıma oranlarını da arttıracaklarını belirtmektedir. Saari vd. (2004: 395) ise iş doymu ve kurumsal bağlılık arasındaki ilişkiye dikkat çekerek, kurumsal bağlılığın artırılması için iş doymununun, örgütlerin elindeki en önemli araçlardan biri olduğuna dikkat çekmektedirler.

İş doymu tek yönlü bir kavram olmamakla değildir. Birçok faktörden etkilenen, kişisel özellikler içeren ve değişkenlik gösteren bir algı olma özelliğine sahiptir. İş doymuna etki eden faktörleri bireysel faktörler ve örgütsel faktörler olarak sıralamak mümkünken; bireysel faktörler içinde yaş, cinsiyet, kişilik, eğitim seviyesi, statü ve medeni durum gibi etkenler ön plana çıkmaktadır (Örücü ve Esenkal, 2005: 147, Yelboğa, 2007: 3, Keser, 2006: 112, İşcan ve Timuroğlu, 2007: 133). Örgütsel faktörler içinde ise iş güvencesi, çalışma arkadaşları,

ücret/maaş, işin niteliği, işin stres düzeyi gibi faktörler belirleyici olmaktadır (Erigüç, 2000: 17, Hamid vd., 2014: 32, Batıgün ve Şahin, 2006: 43, Sevimli ve İşcan, 2005: 57-58).

İş doyumunu kadar önemli olan bir diğer durumda iş doyumsuzluğudur. Çalışanlarla, çalışmakta oldukları örgütler arasında yazılı veya sözlü olmamakla birlikte, çalışanın beklentilerinden oluşan bir nevi sözleşme bulunmaktadır. Psikolojik sözleşmeler olarak adlandırılan bu anlaşmalardaki beklentilerinin yerine gelmesi veya gelmemesi, çalışanların iş doyumunu ya da iş doyumsuzluğu yaşamalarına sebep olmaktadır (Aşık, 2010: 37). İş doyumsuzluğu hem çalışan, hem de örgüt açısından telafisi mümkün olmayan sonuçlara yol açabilir. İş doyumsuzluğu yaşayan çalışanlarda, duygusal ve psikolojik bozukluklar görülebileceği gibi; yeme alışkanlıklarında bozulmalar, uyku sorunları ve hayal kırıklığına bağlı duygusal çöküntüler meydana gelebilmektedir (Akıncı, 2002: 7-8). Ayrıca iş doyumsuzluğunun beraberinde getireceği yüksek stres, çalışanların motivasyonlarının azalması, işe geç gelmelerin veya hiç gelmemelerin artması, istemli/istemli işlerin yavaşlatılması, işgören devir hızının yükselmesi ve verim düşüklüğüne de yol açmaktadır (Pehlivan, 1980: 793).

3. İlgili Literatür

İş-aile çatışması ve iş doyumunu birçok faktörden etkilenen ve yine birçok faktörü etkileyen değişkenlerdir. Bunun yanında bu iki kavramın birbirinden etkilendiği yerli ve yabancı literatürde yapılmış birçok çalışmayla ortaya konmuştur. Çalışmaların önemli bir bölümü iş-aile çatışması ile iş doyumunu arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu belirtirken, bir kısmı da ters yönde ve düşük seviyeli bir ilişki olduğunu belirtmektedir (Turunç ve Erkuş, 2010: 421). Adams vd. (1996), yaptıkları çalışmada iş-aile çatışması ile iş doyumunu arasında çok güçlü bir ilişki olduğunu ve iş-aile çatışması düzeylerinin artması durumunda, iş doyum seviyelerinin azaldığını belirtmişlerdir. Netemeyer vd. (2004) ise, iş-aile çatışmasının boyutlarında, işten-aileye yönelik çatışmanın iş doyum seviyesini düşürdüğünü ve bu duruma özellikle iş stresinin aracılık ettiğini belirtmektedirler. Kinnunen vd. (2004) de yaptıkları çalışmada, yine iş-aile çatışması düzeylerindeki artışların, iş doyum seviyelerini düşürdüğünü belirtmektedirler. Benzer biçimde Wayne vd. (2004) ise yaptıkları araştırmada iş-aile çatışması ile iş doyumunu arasında ters yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit ederek, iş-aile çatışması düzeylerinde yaşanan artışların iş doyum seviyelerini olumsuz etkileyerek düşürdüğünü ortaya koymuşlardır.

Yabancı literatürde iş-aile çatışması ve iş doyumunu arasındaki ilişkiye yönelik olan çalışmaların yanı sıra, yerli literatürde de benzer çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Turunç ve Erkuş (2010: 432-435) tarafından, banka çalışanları üzerinde yapılan çalışmada, iş-aile çatışmasının her iki boyutunun da iş doyum düzeyleri üzerinde negatif yönlü bir etkisinin olduğu belirtilirken, işten-aileye yönelik çatışmanın, iş doyum düzeyleri üzerinde daha etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Efeoğlu ve Özgen (2007: 249-252) ise ilaç sektörü çalışanları üzerinde yaptıkları araştırmada, iş-aile çatışmasının her iki boyutunun da, iş doyumunu olumlu yönde etkilediğine ulaşarak, literatürün aksine bir sonuca varmışlardır. Efeoğlu ve Özgen bu durumu “*telafi kuramı*” ile açıklamaktadırlar. Telafi kuramı, işgörenlerin yaşamlarını daha anlamlı ve doyum düzeylerini artırıcı bir biçimde devam ettirebilmeleri için, gerek aile ve gerek iş hayatlarında eksik olduğunu düşündükleri şeyleri, diğer alanlarda telafi edebilmek adına daha fazla tatmin sağlama çabası gösterdiklerini belirtmektedirler (Efeoğlu ve Özgen, 2007: 250). Tekingündüz vd. 'nin (2015: 34-35) sağlık çalışanları arasında yaptığı çalışmada da yerli ve yabancı literatürün aksine, iş-aile çatışması yaşayan bireylerin iş doyum düzeylerinde artışlar gözlemlenmiştir ve çalışmaları bu haliyle Efeoğlu ve Özgen tarafından yapılan araştırmayı destekler niteliktedir. Fırat ve Cula'nın (2016: 154) öğretmenleri konu edinen çalışmasında ise, literatürle uyumlu biçimde iş doyumunun artırılabilmesi için, iş-aile çatışması düzeylerinin düşürülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Karabay'da (2015: 129) sağlık sektörü çalışanlarını konu edinen çalışmasında da literatürle uyumlu şekilde, yaşanan iş-aile çatışmasının iş doyumunu olumsuz etkilediği yönünde bulgulara ulaşmıştır. Arslan (2012: 111-112) ise kamu kurumlarında çalışan kadınlar arasında yaptığı araştırmasında iş-aile çatışmasının, işten-aileye yönelik boyutu ile iş doyumunu düzeyleri arasında ters yönlü ve anlamlı bir ilişki bulmuştur. Erdem ve Alkan da (2015: 364-365) kamu çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmalarında, literatürle uyumlu biçimde iş-aile çatışması düzeylerinde yaşanan artışların, iş doyum seviyelerini düşürdüğü sonucuna ulaşmışlardır.

Yerli ve yabancı alan yazın incelendiğinde, iş-aile çatışması ile iş doyumunu arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi konu edinen çalışmaların, istisna sayılabilecek araştırmalar dışında genellikle aynı veya birbirine benzer sonuçlara ulaştığı görülmektedir. Her iki değişken arasında birbirini etkileme gücü olmakla beraber, özellikle iş-aile çatışmasının her iki boyutunda yaşanan değişimlerin, iş doyum seviyelerini ters yönlü ve anlamlı biçimde etkilediğini söylemek mümkündür.

4. Araştırmanın Yöntemi

1970'li yıllar itibari ile kadınların eğitim düzeylerindeki artışlar ve hizmetler sektörünün yükselişe geçmesi, kadınların çalışma yaşamı içinde daha görünür olmalarını da beraberinde getirmiştir. İmalat sektörü ile hizmetler sektörü karşılaştırıldığında, her iki sektör çalışanlarının da kendilerine özgü sorunları olduğu görülmektedir. Öncelikle toplu iş ilişkileri çerçevesinde ele alınan imalat sektörü çalışanlarının yaşadıkları sorunların, bir tarafta işverenle ilişkili olarak üretim, verimlilik ve kar kaygısı taşıdığını diğer tarafta ise çalışanların ücret, çalışma tempoları ve çalışma saatleri ekseninde yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak toplu iş ilişkilerinin aksine bireyselliğin ve bireysel iş ilişkilerinin ön plana çıktığı hizmetler sektörü çalışanlarının yaşadıkları sorunların farklılaştığı ve daha çok kişisellik içerdiğini söylemek mümkündür. Çoğunlukla beyaz yakalı çalışanlar (vasıflı/yarı vasıflı) çalışanların karşılaştığı bu görece yeni sorunlar iş-aile çatışması, iş doyumunu, kurumsal bağlılık, tükenmişlik vb. gibi merkezine çalışanları değil tek bir çalışmanı alan ve kişiye göre farklılaşan problemlerdir.

Çalışmanın bu bölümünde hizmetler sektörü içinde yer alan sağlık sektörü çalışanlarından "*Kadın Tıbbi Sekreterler*" ve yaşadıkları/yaşamaları muhtemel iş-aile çatışması düzeylerinin, iş doyum seviyelerine etkileri incelenecektir. Genellikle rol çatışması olarak kabul edilen iş-aile çatışması bir yanı ile iş hayatını, diğer yanı ile aile yaşamını olumsuz etkilemekte; sosyal, psikolojik ve fizyolojik sorunlara yol açtığı gibi performans düşüklüğüne ve verim kaybına da sebebiyet verebilmektedir. Bu çerçevede "*Kadın Tıbbi Sekreterlerin*" yaşadıkları bu vb. problemler hem kendi sosyal yaşamlarını hem de iş yaşamlarını olumsuz yönde etkileyebilecektir. Çalışma bu açıdan literatüre katkı sağlayabileceği gibi, daha sonra benzeri gruplar üzerinde yapılacak çalışmalara da yol gösterici nitelikte olabilecektir.

4.1. Çalışmanın Amacı ve Soruları ve Problemleri

Alan yazında iş-aile çatışması ve iş doyumunu incelemeye yönelik olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde, genellikle sağlık çalışanları, öğretmenler ve diğer kamu kurumları çalışanlarına yönelik oldukları görülmektedir. Çalışma yaşamının sürekli değişerek, geliştiği günümüzde, çalışanların gerek iş yaşamlarından ve gerek aile yaşamlarından kaynaklı olarak yaşadıkları problemlerde değişmekte ve yeni çözüm arayışları ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan ele alındığında, sağlık kurumları içinde görev alan ve çoğunlukla sözleşmeli olarak veya alt işveren işçisi şeklinde istihdam edilen kadın tıbbi sekreterler, her ne kadar birebir hastaların sağlık sorunları ile ilgili olmasalar da aynı stresli ortamda bulunmalarından dolayı sorunlar yaşayabilmektedirler. Kadın tıbbi sekreterlerin yaşadıkları bu sorunlar, aile yaşamlarını olduğu kadar, yaptıkları işten memnuniyet duyma ve tatmin olma hislerini de etkilemektedir.

Bu yönü ile çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı ve daha sonra yapılacak çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir. Çalışmanın bu çerçevede öncelikli amacı “*Tıbbi sekreterlerin iş-aile çatışması yaşayıp yaşamadıklarını belirlemek ve bu durumun iş doyum seviyelerini hangi yönde etkilediğini ortaya koymak*” şeklindedir.

Çalışma kapsamı içinde, araştırmanın amacına ulaşabilmesi için yerli ve yabancı literatür taraması ile cevaplanması gereken sorular aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Kadın tıbbi sekreterler iş-aile çatışması yaşamakta mıdır? Eğer iş-aile çatışması yaşıyorlarsa hangi boyut baskındır?
- Kadın tıbbi sekreterler iş-aile çatışması yaşıyorlarsa bu durum iş doyum seviyelerini etkiliyor mudur? Etkiliyorsa, bu etki hangi yödedir?
- Kadın tıbbi sekreterler iş-aile çatışması yaşıyorlarsa, bu duruma sebep olan faktörler nelerdir?

Yine çalışma kapsamında daha önce verilen literatür bilgisi ve bu alanda yapılmış olan çalışmaların ışığında araştırmanın problemleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

1. Kadın tıbbi sekreterler iş-aile çatışması yaşamaktadırlar.
2. Kadın tıbbi sekreterlerin yaşadığı iş-aile çatışması, işten-aileye yöneliktir.
3. Kadın tıbbi sekreterlerin yaşadığı iş-aile çatışması, iş doyum seviyelerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Literatür destekli olarak yapılacak olan nitel bir araştırma ile öncelikle, çalışmanın sorularını cevaplandırmak ve daha sonra belirlenen problemleri tartışmak hedeflenmektedir. Daha sonra ise sonuç bölümünde bulgular eşliğinde çalışmanın amacına ne ölçüde ulaşıldığı değerlendirilerek, çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır.

4.2. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın evrenini, Kırklareli’nde kurulu bulunan kamuya ait hastanelerde görev yapan kadın tıbbi sekreterler oluşturmaktadır. Bu kapsamda Kırklareli İl Sağlık Müdürlüğü’nden gerekli izinler alınarak, Kırklareli Merkez Devlet Hastanesi, Lüleburgaz Devlet Hastanesi, Babaeski Devlet Hastanesi, Pınarhisar Devlet Hastanesi ve Vize Devlet Hastanesinde görev yapan kadın tıbbi sekreterler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Alınan izinler çerçevesinde araştırmanın evreni tam olarak belirlenmiştir. Kırklareli’ndeki kamuya ait tüm sağlık kuruluşlarında görev yapan kadın tıbbi sekreter sayısı 41’dir. Ancak çalışmanın kapsamı çerçevesinde görüşülmesi hedeflenen kadın tıbbi sekreter sayısı 33’tür. Araştırmanın evreni tam olarak belirlenmesine rağmen, evreni oluşturan 33 kadın tıbbi sekreterden sadece 24’ü çalışmaya katılmayı kabul etmiştir ve araştırmanın örneklemini bu doğrultuda 24 kadın tıbbi sekreter oluşturmaktadır. Literatür incelendiğinde, bu konuda yapılmış çalışmaların çoğunlukla, nicel araştırma teknikleri içinde yer alan anket yöntemi kullanılarak yapıldığı görülmektedir. Ancak evrenin çalışma yaparken nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılamayacak kadar küçük olması, sonuçlara ulaşabilmek için nitel araştırma tekniklerine yönelmeyi zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede araştırma için nitel araştırma teknikleri içinde yer alan mülakat/görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Tablo 1’de, Kırklareli’nde kamuya ait sağlık kurumlarında görev yapan kadın tıbbi sekreterlerin dağılımı görülmektedir.

Tablo 1: Kırklareli’nde Görev Yapan Kadın Tıbbi Sekreterlerin ve Çalışmaya Katılmayı Kabul Edenlerin Sayısal Dağılımı

Kadın Sekreterlerin Yerleri	Tıbbi Görev	Kadın Tıbbi Sekreter Sayısı	Görüşmeyi Kabul Edenlerin Sayısı
Kırklareli Hastanesi	Devlet	17	11
Lüleburgaz Hastanesi	Devlet	4	4
Babaeski Devlet Hastanesi		3	3
Pınarhisar Hastanesi	Devlet	2	2
Vize Devlet Hastanesi		7	4
Kırklareli İl Sağlık Müdürlüğü		8	-
Toplam		41	24

Kaynak: Kırklareli İl Sağlık Müdürlüğü ile görüşülerek verilere ulaşılmıştır.

Yapılan çalışmalarda örnek kütlelerin küçük olması, çalışma sonuçları bakımından tüm evrene genelleme yapabilmeyi zor hale getirmektedir. Betimsel biçimde yapılan çalışmalarda, örnek kütlelerin en düşük % 10 düzeyinde bulunması, tüm evrenin küçük olması halindeyse en az % 20 seviyesinde bulunması gerekmektedir. Korelasyona dayalı bir çalışma hedefleniyorsa da, en düşük 30 ve nedensellik içeren karşılaştırmalı çalışmalarda da, her grup için en az 30’ar eleman gerekmektedir. Ancak, deneysellik içeren çalışmalarda, çalışma içindeki grupları temsilen 15’er eleman gibi az sayıda katılımcı da, ulaşılan sonuçların geçerli olmasını sağlayabilmektedir. Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta ise, örnek kütle ne kadar büyük olursa, araştırma sonuçları o kadar geçerli ve güvenilir olmaktadır (Arlı ve Nazik, 2001: 77).

Gerçekleştirilen nitel çalışmalarda elde edilen verilerin, araştırma kapsamı ve konusu ile ilgili olacak şekilde ilk elden elde edilmesi önem taşımaktadır. Nitel çalışmaların önceliklerinden biri de örneklem kütlelerinin büyüklüğü ile alakalıdır. Nitel çalışmalarda örnek kütlelerinin büyüklüğü, problemin öncelikli özellikleri ve çalışmayı yapan araştırmacıların ulaşabildikleri kaynakların sınırlılığı ile belirlenmektedir (Karataş, 2015: 69-70). Aynı zamanda, nitel çalışmalarda en çok kullanılan yöntemlerden bir olan mülakat ve gözlem, hem maliyet hem de zaman açısından araştırmacıları zorlayabileceği gibi, büyük bir örnek kütlelerinin tercih edilmesi verilerin analizini ve yorumlanmasını da zorlaştırabilmektedir. Bu nedenle, nitel çalışmalarda kullanılan yöntemlerle yapılan araştırmalarda, örnek kütle tercihi yapılırken, tüm evreni temsil etme gücünden çok, araştırmanın kapsam ve konusuyla direkt ilgili görüşmecilerin seçilmesi önem arz etmektedir (Neuman, 2012: 321). Bu açıdan çalışmanın örneklem kütlelerinin, sonuçlara ulaşmak için yeterli olacağı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan görüşmecilerin, doğru ve sağlıklı bilgiler verebilmeleri için kimlikleri açıklanmamış ve bu durumdan kendileri de haberdar edilmiştir. Ulaşılan veriler analiz edilip,

yorumlanırken görüşmeciler “M” simgesi ile ifade edilmişlerdir. Gerçekleştirilen araştırmada ulaşılan veriler “*Yarı Yapılandırılmış Mülakat*” yöntemi ile elde edilmiştir. Sosyal bilimlerde gerçekleştirilen araştırmalarda çok sık biçimde tercih edilen mülakat/görüşme tekniği, araştırma kapsamındaki tüm görüşmecilerin yanıtlarını kıyaslanarak, farklılıklarını ve ortak yönlerini bulmayı hedeflemektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 22). Araştırma kapsamında katılımcılarla yapılan görüşmeler 20 Kasım 2018 - 07 Aralık 2018 tarihleri arasında, katılımcıların görev yaptıkları kurumlar da, kendilerinden daha önceden randevu alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma yapılırken mülakatların tamamı birebir gerçekleştirilmiş ve görüşmelerden önce yazılı biçimde soru setleri hazırlanarak, katılımcılara açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Görüşmecilerin verdikleri cevaplar kayıt altına alınarak, kendilerine verdikleri cevapların araştırmacılar dışında kimseyle paylaşılmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca tüm katılımcılardan izin alınarak, tüm görüşmeler de verilen cevaplar ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş, daha sonra araştırmacılar tarafından yazılı hale getirilmiştir.

Araştırma kapsamında, görüşmecilerin verdikleri yanıtlar incelenerek, benzerlik gösteren ifadeler kodlanmıştır. Daha sonra ise görüşmecilerin kodlanmış cevapları içerik analizine tabi tutulmuş ve sonuçlara ulaşmaya çalışılmıştır. Görüşmecilerin açık uçlu sorulara vermiş oldukları yanıtlar içinden kodlar oluşturulurken herhangi bir program (Nvivo, QDA Miner vb.) kullanılmamış, ham haldeki veriler ve kodlar araştırmacılar tarafından farklı zamanlarda ve birbirlerinden bağımsız olarak taranarak, karşılaştırılmıştır. İçerik analizi, görüşmecilerin belirttikleri kelime, cümle ve kavramlar arasındaki ilişkileri inceleyip analiz ederek, elde edilen ham haldeki verileri açıklamayı amaçlamaktadır. İçerik analizi tekniği ile birbirine benzeyen ya da ortak kelime, cümle ve ifadelerden oluşturulan temalar doğrultusunda açıklamalar yapmak hedeflenmektedir (Krippendorff, 2004: 18).

4.3. Bulgular

Gerçekleştirilen mülakatlar çerçevesinde, elde edilen ham haldeki veriler analiz edilerek incelenmiş ve Kırklareli’nde kurulu bulunan kamuya ait devlet hastanelerinde görev yapan kadın tıbbi sekreterlerin yaşadıkları iş-aile çatışması düzeyleri ve bu durumun iş doyum seviyelerine olan etkilerine yönelik olarak üç sorun alanına ulaşılmıştır. Bu sorun alanları, “ailevi sorumlulukların işe yansması”, “yapılan işten keyif alamama” ve “ailevi sorumlulukları işe tercih etme” biçimindedir. Ulaşılan sorun alanları incelendiğinde, ilk iki sorun alanının iş-aile çatışması düzeyi ve iş doyum seviyesi ile ilişkili olduğu görülürken, üçüncü sorun alanının ise kadınların ailevi sorumluluklarından dolayı (toplumsal cinsiyet baskısı) işgücü piyasasından çekilme kararlarına yönelik olduğu görülmektedir. Sorun alanlarına yönelik olarak görüşmecilerin verdiği yanıtların istatistiksel olarak hangi sorun alanında yer aldığı Tablo 1.’de görülmektedir.

Tablo 1. Kadın Tıbbi Sekreterlerin Yaşadıkları İş-Aile Çatışması Düzeylerinin İş Doyum Seviyelerine Etkisine Yönelik Sorun Alanları

SORUN ALANLARI	N (K)	Sorun	%
Ailevi sorumlulukların işe yansımaları sorun alanı.	24	18	75
Yapılan işten keyif alamama sorun alanı.	24	19	79,1
Ailevi sorumlulukları işe tercih etme sorun alanı.	24	13	54,1

4.3.1. Ailevi Sorumlulukların İşe Yansımaları Sorun Alanına Yönelik Bulgular

Görüşme yapılan kadın tıbbi sekreterlerin, “ailevi sorumlulukların işe yansımaları” sorun alanı içinde belirttiği problemler; “çocuklar yüzünden işe geç kalmak-ışten erken çıkmak”, “ev içinde sorun yaşamamak için nöbete kalamamak” ve “aile bireyleri ile ilgilenebilmek için sık sık izin istemek” şeklindedir. Bu çerçevede mülakat yapılan kadın tıbbi sekreterlerin verdikleri cevaplardan örnekler Tablo 2.’de görülmektedir.

Tablo 2. Ailevi Sorumlulukların İşe Yansımaları Sorun Alanına Yönelik Mülakat Örnekleri

M 3	Çalışan bir anne olmak çok zor gerçekten. İşim ve kazandığım para önemli olsa da çocuklarım daha önemli sonuçta . Bazen hastalanıyorlar, bazen okulda bir etkinlikleri oluyor ve izin almam, işe geç gitmem gerekebiliyor . Bu durum hastanede yöneticilerimin söylenmesine sebep oluyor ve beni olumsuz etkiliyor.
M 12	Bakıcı problemi yaşayabiliyorum. Çocuklarım benden önce eve geliyorlar. Düzenli bir bakıcı bulamıyorum. Çoğu zaman işten erken çıkmam gerekiyor . Arkadaşlarım beni idare etmeye çalışıyorlar ama nereye kadar? Sonuçta onlarda çalışan burada.
M 21	Hem çalışıyor hem de ev işleri ile uğraşıyorum . Yemek, çocuklar, temizlik, aile bireyleri hepsi ayrı sorumluluk. Evde bir gün yemek pişmesin, tüm düzen bozuluyor. Eşimin suratı asılıyor, çocukların iyi beslenemediğini düşünüyorum . Tüm bunlarla beraber sağlıklı bir iş hayatım nasıl olabilir ki?

İş-aile çatışmasına yönelik olarak alan yazından yapılan çalışmalar incelendiğinde, yaşanan çatışmaların çoğunlukla işten-aileye yönelik olduğu görülmektedir. Netemeyer vd. (2004),

Turunç ve Erkuş (2010: 432-435), Arslan (2012: 111-112) gibi yerli ve yabancı araştırmacılar, iş-aile çatışması düzeylerini inceledikleri çalışmalarında, işten-aileye yönelik çatışmanın daha yoğun yaşandığını ve bu duruma iş stresi gibi faktörlerin etki ederek, çalışanların iş doyum seviyelerini düşürdüğünü ortaya koymuşlardır. Kadınları konu edinen bu gibi çalışmalar incelendiğinde, konunun feminist -özellikle sosyalist feminist- literatürde “*çifte vardiya/yük*” olarak ele alındığı görülmektedir. Çalışma yaşamında daha fazla görünür olan kadınların, toplumsal cinsiyet temelli olarak kendilerine dayatılan rollerine atıfta bulunan bu yaklaşıma göre, kadınların çalışmaya başlamasıyla ev içi rollerinde herhangi bir azalma olmadığı, aksine birde çalışan rollerinin eklendiği vurgulanmaktadır (Başak vd., 2013: 19-20). Memiş vd. (2012: 180-182) tarafından yapılan araştırmada, konu çifte vardiya olduğunda Türkiye açısından benzer sonuçları vermektedir. Araştırmaya göre, Türkiye’de çalışan kadınların toplam iş yüklerinin, çalışmayan kadınlara göre anlamlı derecede daha fazla olduğu belirtilmektedir. Aile ve sosyal yaşam açısından, çalışma hayatının etkileri gözden gelinemeyecek kadar önemlidir. Kadınların çalışma yaşamında daha fazla görünür olabilmeleri ve daha sağlıklı biçimde çalışabilmeleri için toplumsal cinsiyet temelli rollerinin hafifletilmesi ve ailenin diğer bireyleri (özellikle eş) arasında paylaşılması gerekmektedir.

4.3.2. Yapılan İşten Keyif Alamama Sorun Alanına Yönelik Bulgular

Mülakat gerçekleştirilen kadın tıbbi sekreterlerin, “yapılan işten keyif alamama sorun alanı” içinde dile getirdikleri problemler; “kendini işe verememek”, “mesainin bitişini beklemek” ve “sabah işe gelmek istememek” biçimindedir. Bu çerçevede görüşme gerçekleştirilen kadın tıbbi sekreterlerin verdikleri yanıtlardan örnekler Tablo 3.’de görülmektedir.

Tablo 3. Yapılan İşten Keyif Alamama Sorun Alanına Yönelik Mülakat Örnekleri

M 5	Aklımda sürekli bir şeyler var. Çocuklar eve geldi mi? Akşam ne pişirsem? Hafta sonu kayınvalidemler gelecekler mi? Böyle olunca ne yaptığım işten keyif alıyorum ne de kendimi işime verebiliyorum . Hata yapma oranım artıyor.
M 11	Öğle yemeğinden sonra gözüm hep saatte . İş bitse de eve gitsem, çocukları doyursam, ödevleri ile ilgilensem, yemek yapsam diye bekliyorum. Kısaca aslında mesai bitince iş bitmiyor . Hatta daha fazla iş beni bekliyor.
M 24	Sabah kalkıp işe geliyorum, eve gidiyorum çalışmaya devam ediyorum. Geç yatıp, erken kalkıyorum. Sürekli bir uykusuzluk ve yorgunluk hissi var. Bir ara depresyonda mıyım diye düşündüm ama aslında sorun çok fazla işim olması. Sabah kalkıp işe gitmek istemiyorum ama mecburum.

İş-aile çatışması, üzerinde birçok araştırma yapılan bir değişken olmakla birlikte, iş doyumunu ile arasındaki ilişkiyi inceleyen ve açıklayan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Adams vd. (1996), Wayne vd. (2004), Karabay (2015: 129) ile Fırat ve Cula (2016: 154) gibi araştırmacılar, değişik tarih, bölge ve gruplar üzerinde yaptıkları çalışmalarında yaşanan iş-aile çatışmasının, iş doyum seviyelerini olumsuz etkilediğini ve azalttığını ortaya koymuşlardır. Literatürdeki çalışmalar çoğunlukla birbiri ile uyumlu olmasına rağmen, Efeoğlu ve Özgen (2007: 249-252) ile Tekingündüz vd. (2015: 34-35) gibi araştırmacıların yaptıkları çalışmalar farklı sonuçları da beraberinde getirmektedir. Yaşanan iş-aile çatışmalarının, iş doyum düzeylerini arttırdığını ortaya koyan bu çalışmalar literatürde az

sayıda olmakla beraber, telafi kuramı ile açıklanmaktadır. Bu çalışma da elde edilen sonuçlar ise literatürün çoğunluğunda olduğu gibi yaşanan iş-aile çatışmasının, iş doyum seviyelerinin azalttığını ortaya koymaktadır ve literatürle uyumludur.

4.3.3. Ailevi Sorumlulukları İşe Tercih Etme Sorun Alanına Yönelik Bulgular

Görüşme gerçekleştirilen kadın tıbbi sekreterlerin, “ailevi sorumlulukları işe tercih etme sorun alanı” çerçevesinde belirttikleri sorunlar; “işten ayrılma düşüncesi”, “yarı zamanlı bir iş arayışı” ve “çalışmaya ara verme isteği” şeklindedir. Bu doğrultuda mülakat gerçekleştirilen kadın tıbbi sekreterlerin görüşme örnekleri Tablo 4.’de verilmiştir.

Tablo 4. Ailevi Sorumlulukları İşe Tercih Etme Sorun Alanına Yönelik Mülakat Örnekleri

M 9	Hem çalışmak hem de ev işleri ile uğraşmak artık yorucu olmaya başladı. Bir yandan çocuklar, bir yandan eşim, diğer taraftan ev işleri, aile büyüklerinin sorunları derken yetişemiyorum. Eşimle uzun zamandır konuşuyoruz bu konuyu. Kıdem tazminatı kafamı karıştırıyor. Kıdem tazminatımı almanın yolunu bulunca işi bırakacağım .
M 14	Hem anne hem çalışan bir kadın olmak zor. Kendimi suçlu hissediyorum bazen. Düzenli bir bakıcımız yok. Çocuklarıma daha fazla zaman ayırmak istiyorum. Bu yüzden part-time bir iş arıyorum . Bulduğum zaman hemen bırakacağım işimi.
M 20	Çocuklarım tam büyüme çağındalar. Daha fazla ilgi ve zaman istiyorlar. Açıkçası çalışmak ve para kazanmak istiyorum ama aile huzurumun bozulmasını da istemiyorum. Eşimde sürekli işi bırakmamı veya çocuklar büyüyüncüye kadar çalışmaya ara vermemi istiyor. Yavaş yavaş bende bu düşünceye ısınıyorum.

Uzun yıllar boyu kadınların asli görevinin ailesine karşı sorumlulukları olduğu ve zorunlu olmadıkça çalışmaması gerektiği düşüncesi her ne kadar günümüzde kabul görmese de, sosyal yaşam içinde bu düşüncenin hala varlığını sürdürdüğü hissedilmektedir. Bu açıdan iş-aile çatışmasının da bu bakış açısını körüklediği ve kadınların kendilerine dayatılan toplumsal roller sonucu emek piyasasından ayrıldıkları veya çalışmaya ara verdikleri görülmektedir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2013) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları da benzer şekildedir. Araştırmaya göre çalışan kadınların işten ayrılma sebepleri içinde ailevi sorumlulukları, bu sorumluluklar içinde de çocuk bakımı ön plana çıkmaktadır. ILO (2016) tarafından yayınlanan bir raporda da Türkiye’de çalışan kadınlarla çalışan erkeklerin hane içi işlere ayırdıkları zaman karşılaştırılmaktadır. Bu rapora göre çalışan kadınların hane içi işlere ayırdıkları süre ortalama 4 saat 35 dakika iken, çalışan erkekler için bu süre sadece 53 dakikadır. Tek başına bu farklılık bile kadınların, toplumsal cinsiyetin kendilerine dayattığı roller sebebi ile emek piyasasından ayrılmalarına sebep olan etkenleri göz önüne sermektedir. Benzer şekilde TÜİK tarafından 2016 yılında yayınlanan bir raporda da kadınların emek piyasasına girmesi önündeki engeller içinde “ev işleri” gösterilmektedir. İlgili rapora göre emek piyasasına girmeyen kadınların % 57,3’ü bu sebepten dolayı çalışmadığını belirtmektedir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2017). Özçatal (2011: 35-37) tarafından yapılan çalışma da benzer sonuçlara ulaşmıştır. Özçatal araştırmasında, çalışan kadınların ev işlerinde, eşlerinden neredeyse hiç yardım almadıklarını, kadınların önceliğinin

aile yaşamları olduğunu ortaya koyarken, çalışmaya katılan kadınların yarısından fazlası da eşleri izin vermezse çalışmayacaklarını belirtmişlerdir. İş-aile çatışmasına yönelik olarak çalışmalar incelendiğinde genellikle “iş stresi” gibi bir aracı/hızlandırıcı etkisi görülmektedir. Ancak konu kadınlar olduğunda iş stresi gibi bir aracı/hızlandırıcının yanında toplumsal cinsiyetinde iş-aile çatışmasını arttırdığını söylemek mümkündür.

Tartışma ve Sonuç

Çalışma kavramı toplumsal düzen içinde ele alındığında, kavramın avcı-toplayıcı toplumlardan bu yana değişiklikler gösterdiği, kavrama farklı anlamlar yüklendiği ve toplumsal yapıyı da dönüştürdüğü görülmektedir. Sanayi Devrimi’ne kadar çalışma kavramı bedensel güçle özdeşleştirilmekle birlikte, bu gücün ağırlıklı olarak erkeklerde bulunmasından dolayı çalışma yaşamında kadının çok fazla görünür olmadığı kabul edilmektedir. Ancak Sanayi Devrimi ve sonrasında yaşanan Post-Endüstriyel Dönüşüm, çalışma ile fiziksel güç arasındaki bağı koparmış ve böylece kadınlar çalışma yaşamında daha görünür olmaya başlamışlardır. Günümüz şartlarında kadın ve erkeğin eşit şekilde -maalesef çoğu zaman kâğıt üzerinde kalsa da- emek piyasasında yer alması, kadın üzerine yapılan akademik ve bilimsel çalışmaları da artırmaktadır.

Özellikle çalışma hayatının iki tarafı olarak işveren ve işgören farklı amaçlarla emek piyasası içinde yer almasına rağmen, her iki tarafın da amaçlarını gerçekleştirebilmesi birbirlerine bağlıdır. Konu bu açıdan ele alındığında çalışanların gerek sosyal ve aile yaşamları, gerek iş yaşamları uyum içinde olmalı ve birbirlerini destekleyerek dengelemelidir. Literatürde sıklıkla üzerinde durulan iş-aile çatışması ve iş doyum kavramları da bu çerçevede önem taşımakta ve birbirleri ile olan ilişkileri incelenerek, takip edilmelidir. Çalışma kapsamında kadın tıbbi sekreterlerin yaşadıkları iş-aile çatışması düzeylerinin, iş doyum seviyeleri üzerindeki etkileri incelenerek çeşitli sorulara cevap aranmış ve araştırmanın problemleri doğrulanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın cevap aradığı ilk soru, kadın tıbbi sekreterlerin iş-aile çatışması yaşayıp yaşamadıkları ve eğer yaşıyorlarsa hangi boyutun baskın olduğu yönündedir. Çalışmanın verileri incelendiğinde, en azından çalışma özelinde kadın tıbbi sekreterlerin iş-aile çatışması yaşadıkları ve işten-aileye yönelik boyutun baskın olduğu görülmektedir. Ayrıca bu kapsamda çalışmanın ilk problemi olan “*Kadın tıbbi sekreterler iş-aile çatışması yaşamaktırlar*” da doğrulanmıştır. Yine çalışmanın problemleri içinde ikinci sırada olan “*Kadın tıbbi sekreterlerin yaşadığı iş-aile çatışması, işten-aileye yöneliktir*” probleminin de doğrulandığı görülmektedir. Çalışmanın ilk sorusu çerçevesinde doğrulanan problemlerin yerli ve yabancı literatürle uyumlu olarak ve literatürü destekler nitelikte doğrulandığını söylemek de mümkündür.

Araştırmanın cevap aradığı ikinci soru ise, iş-aile çatışması ile iş doyum arasındaki ilişkiye yöneliktir. Bu çerçevede araştırmada ulaşılan sonuçlar, kadın tıbbi sekreterlerin iş-aile çatışması yaşadıkları ve bu durum ile iş doyum seviyeleri arasında ilişki olduğu yönündedir. Çalışmanın cevap bulan ikinci sorusu ile bağlantılı olarak araştırmanın üçüncü problemi olan “*Kadın tıbbi sekreterlerin yaşadığı iş-aile çatışması, iş doyum seviyelerini olumsuz yönde etkilemektedir*” de doğrulanmıştır. Literatür incelendiğinde yapılan araştırmaların çoğunlukla, iş-aile çatışması düzeylerindeki artışların, iş doyum seviyelerini düşürdüğüne yönelik sonuçlara ulaştığı görülmektedir. Ancak az sayıda olsa da kimi çalışmalar bu durumun tersini işaret etmekte ve iş-aile çatışması düzeylerinde yaşanan artışların, iş doyum seviyelerini arttırdığını ortaya koymaktadır. Bu durum “*telaifi kuramı*” ile açıklansa da, bu çalışma

özelinde ulaşılan bulguların, yerli ve yabancı literatürün büyük çoğunluğunu destekler nitelikte olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Çalışmanın cevap aradığı bir diğer soru ise kadın tıbbi sekreterlerin yaşadıkları/yaşamaları muhtemel iş-aile çatışmalarına aracılık eden veya bu süreci hızlandıran faktörlerin neler olduğuna yöneliktir. Alan yazın incelendiğinde gerek yabancı araştırmacıların ve gerek yerli araştırmacıların çoğunlukla “iş stresi” üzerinde durdukları ve çalışmalarında iş stresinin bir aracı olarak iş-aile çatışması düzeyleri ile iş doyum seviyeleri arasında hızlandırıcı görevi gördüğüne yönelik sonuçlar elde ettikleridir. Ancak bu çalışma özeline elde edilen sonuçlar, kadın çalışanların yaşadıkları iş-aile çatışması ve iş doyum seviyeleri arasındaki ilişkide bir başka hızlandırıcıyı ön plana çıkarmaktadır. Kadına “sırf” biyolojik cinsiyetinden dolayı atfedilen roller kapsamında “toplumsal cinsiyet”, kadın tıbbi sekreterlerin iş-aile çatışması yaşamalarına, bu durumun iş doyum seviyelerini düşürdüğü gibi, emek piyasasından ayrılmalarına da sebebiyet verebilmektedir. Literatürden farklı olarak bu çalışmada, iş-aile çatışması ve iş doyumunu arasında toplumsal cinsiyetin aracı rolünden bahsetmek mümkündür.

Çalışma kadın tıbbi sekreterleri konu edinmesiyle özgün bir nitelik taşıırken, ulaştığı sonuçlar açısından literatürle uyumlu ve literatürü destekler niteliktedir. Çalışmanın bir diğer özgün yönü ise “toplumsal cinsiyet” kavramının ön plana çıkmış olmasıdır. Benzer çalışmaların çoğunlukla iş-aile çatışması ve iş doyumunu arasındaki ilişkide iş stresini bir aracı olarak görmesi ve araştırmaların sonuçlarının da bu durumu desteklemesi, tartışmaların sıklıkla iş stresi üzerine yoğunlaşmasına sebep olmaktadır. Ancak farklı bölgelerde ve mesleklerde/iş kollarında, özellikle kadın çalışanlar üzerine yapılacak benzer çalışmalarda toplumsal cinsiyetinde bir aracı/hızlandırıcı faktör olarak kabul edilip, çalışmaların bu yönde kurgulanması konunun aydınlanması için faydalı olacaktır. Çalışma bu yönüyle gelecekteki araştırmacılara ışık tutacak ve yol gösterecek niteliktedir demek mümkündür.

KAYNAKÇA

- ADAMS**, Gary A., **KING** Lynda A. and **KING**, Daniel W. (1996). “Relationships of Job and Family Involvement, Family Social Support, and Work-Family Conflict With Job and Life Satisfaction”, *Journal of Applied Psychology*, Vol. 81.
- AGHO**, Augustine O., **MUELLER**, Charles W. and **PRICE**, James L (1993). “Determinants of Employee Job Satisfaction: An Empirical Test of A Causal Model”, *Human Relations*, Vol. 46, No. 8.
- AKINCI**, Zeki (2002). “Turizm Sektöründe İşgören İş Tatminini Etkileyen Faktörler: Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, Cilt 4, Antalya.
- ALLEN**, Tammy D., **Herst**, David E. L., **Bruck**, Carly, S. and **Sutton**, Martha (2000). “Consequences Associated With Work-to-Family Conflict: A Review and Agenda for Future Research”, *Journal of Occupational Health Psychology*, Vol. 5, No. 2.
- ARLI**, Seçkin ve **NAZİK**, Mahmut Hamil (2001). “Bilimsel Araştırmaya Giriş”, Gazi Kitabevi, Ankara.

- ARSLAN**, Mustafa (2012). “İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının Kadın Çalışanların İş Doyumları Üzerindeki Etkisi”, *Birey ve Toplum, Bahar Dönemi*, Cilt 2, Sayı 3.
- AŞIK**, Nuran Akşit (2010). “Çalışanların İş Doyumunu Etkileyen Bireysel ve Örgütsel Faktörler ile Sonuçlarına İlişkin Kavramsal Bir Değerlendirme”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı 467, Cilt 6.
- ATAKLI**, Aylanur ve **DİKMETAŞ**, Elif (2003). “The Job Satisfaction of the Manager and Clinic Secretary”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 4, No. 8.
- BAŞAK**, Suna, **KINGIR**, Sevgi ve **YAŞAR**, Şehnaz (2013). “Kadının Görünmeyen Emegi: İkinci Vardiya”, *Anka Kadın Araştırma Merkezi, Rapor No: 2013/01*, Ankara.
- BAŞTÜRK**, Şenol (2012). “Çalışma Sosyolojisinde Çağdaş Yaklaşımlar”, *Çalışma Sosyolojisi*, Edi. Zerrin SUNGUR, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2702, 5. Baskı, Eskişehir.
- BERRY**, Lilly (1997). “Psychology at Work: An Introduction to Industrial and Organizational Psychology”, *Mc. Graw Hill Companies Inc.*, Edition 2, San Francisco, USA.
- BOZKURT**, Veysel (2014). “Endüstriyel & Post-Endüstriyel Dönüşüm - Bilgi, Ekonomi, Kültür”, *Ekin Basım Yayın Dağıtım*, Bursa.
- BRUCK**, Carly S., **ALLEN**, Tommy D. and **SPECTOR**, Paul E. (2002). “The Relation Between Work-Family Conflict and Job Satisfaction: A Finer-Grained Analysis”, *Journal of Vocational Behaviour*, Vol. 60.
- CINNAMON**, R. Gali and **RICH**, Yisrael (2002). “Gender Differences in the Importance of Work And Family Roles: Implications For Work-Family Conflict”, *Sex Roles*, Vol. 47, No. 11-12.
- DAVIS**, Keith (1988). “İşletmelerde İnsan Davranışı”, *Çev. Kemal Tosun*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, No 199, İstanbul.
- DURSUN**, Salih ve **İŞTAR**, Emel (2014). “Kadın Çalışanların Yaşamış Oldukları İş Aile Çatışmasının İş ve Yaşam Doyumu Üzerine Etkisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 3, Erzurum.
- DUXBURY**, Linda, E. **CRISTOPHER** and A. **HIGGINS**. (1994). “Work Family Conflict: A Comparison by Gender, Family Type and Received Control”, *Journal of Family Issues*, Vol. 15, No. 3.
- EFEÖĞLU**, Efe ve **ÖZGEN**, Hüseyin (2007). “İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir araştırma”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, Adana.
- ERDEM**, Haluk ve **ERKAN**, Gökdeniz Kalkın (2015). “Kamu Çalışanlarının Yaşadıkları İş-Aile ve Aile İş Çatışmasının İş Tatminsizliğine Olan Etkisinde Örgütsel Sinizmin Aracılık Rolü”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, No 37.
- FIRAT**, Z. Mehmet ve **CULA**, Serpil (2016). “İş-Aile Çatışması, Aile-İş Çatışması ve İş Doyumunun Öğretmenlerin Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi”, *Başkent Üniversitesi, Journal of Education*, 3(2), Ankara.
- GÖKTAŞ**, Mahmut (2019). “Kırklareli’nde Hastanelerde Çalışan Tıbbi Sekreterlerin Yaşadıkları İş-Aile Çatışmalarının İş Doyumuna Etkisi”, *Kırklareli Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kırklareli.
- GREENHAUS**, Jeffrey H. and **BEUTELL**, Nicholas J. (1985). “Sources of Conflict Between Work and Family Roles”, *The Academy of Management Review*, Vol. 10, No. 1.
- HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ NÜFUS ETÜTLERİ ENSTİTÜSÜ** (2014). “2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması”, *Hacettepe Üniversitesi*, Ankara.
- HAMİD**, Saima, **MALİK**, Asmat U., **KAMRAN**, Irum and **RAMZAN**, Musarat (2014). “Job Satisfaction Among Nurses Working In The Private and Public Sectors: A

- Qualitative Study İn Tertiary Care Hospitals İn Pakistan” Journal Of Multidisciplinary Healthcare, Vol. 7.
- HENNESSY**, Kelly D. (2005). “Work-Family Conflict Self-Efficacy: A Scale Validation Study”, University of Maryland Masters of Arts, USA.
- ILO** (2016). “Çalışma Hayatında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği”, https://www.ilo.org/ankara/publications/WCMS_458655/lang--tr/index.htm, Erişim Tarihi 09.03.2019.
- İŞCAN**, Ö. Faruk, ve **TİMURÖĞLU**, M. Kürşat (2007). “Örgüt Kültürünün İş Tatmini Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 21, Sayı 1, Erzurum.
- KADININ STATÜSÜ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ** (2017). “Türkiye’de Kadın”, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (Yeni adı ile T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı), <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/uygulamalar/turkiyede-kadin>, Erişim Tarihi 12.11.2018.
- KARABAY, MELİSA ERDİLEK** (2015). “Sağlık Personelinin İş Stresi, İş- Aile Çatışması Ve İş-Aile-Hayat Tatminlerine Yönelik Algılarının İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma”, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 26, Çanakkale.
- KARATAŞ**, Zeki (2015). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, Sosyal Hizmet E-Dergi, Cilt 1, Sayı 1.
- KESER**, Aşkın (2014). “İş Stresi Kaynakları Geleneksel ve Güncel Boyutlarıyla”, Türk Metal Sendikası Yayınları, Ankara.
- KESER**, Aşkın (2006). “Çalışma Yaşamında Motivasyon”, Alfa Aktüel Yayınları İstanbul.
- KINNUNEN**, Ulla, **GEURTS**, Sabine and **MAUNO**, Saija (2004). “Work-to-Family Conflict and Its Relationship with Satisfaction and Well-Being: A One-Year Longitudinal Study on Gender Differences”, Work & Stres, 18(1).
- KRIPPENDORFF**, Klaus (2004). “Content Analysis: An Introduction To Its Methodology”, Sage Publication, USA - New York.
- KÜÇÜKUSTA**, Deniz (2007). “Konaklama İşletmelerinde İş-Yaşam Dengesi Sorunları ve Çözümüne Yönelik Yaklaşımlar”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, Sayı 3, İzmir.
- MEMİŞ**, Emel, **ÖNEŞ**, Umut ve **KIZILIRMAK**, Burça (2012). “Kadınların Ev-Kadınlaştırılması: Ücretsiz ve Karşılıksız Emeğin Toplumsal Cinsiyet Temelli Bir Analizi”, Edi. Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren, “Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın”, İletişim Yayınları, İstanbul.
- NETEMEYER**, Richard G., **BOLES**, James S. and **MCMURRIAN**, Robert (1996). “Development and Validation of Work-Family Conflict and Family-Work Conflict Scales”, Journal of Applied Psychology, Vol. 81, No. 4.
- NEUMAN**, Lawrence (2012). “Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar: Cilt 2”, 5. Baskı, Yayın Odası, İstanbul.
- ÖRÜCÜ**, Edip ve **ESENKAL**, Füsün (2005). “Konaklama İşletmelerinde İş Gören Tatmini”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 14, Balıkesir.
- ÖZÇATAL**, Elif Özlem (2011). “Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Çankırı.
- ÖZDEVECİOĞLU**, Mahmut ve **DORUK**, Nihal Çakmak (2009). “Organizasyonlarda İş-Aile ve Aile-İş Çatışmalarının İş ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi”, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 33, Kayseri.

- PARASURAMAN**, Saroj and **SIMMERS**, Claire A. (2001). “Type of Employment, Work-Family Conflict and Well-Being: A Comparative Study”, *Journal of Organizational Behavior*, Vol. 22, No. 5.
- PEHLİVAN**, İnyet (1980). “Örgütsel Stres Kaynakları ve Verimlilik”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 24, Sayı 2, Ankara.
- SAARI**, Lise M., and Judge, Timothy A. (2004). “Employee Attitudes and Job Satisfaction”, *Human Resource Management*, Vol. 43, No. 4.
- SPECTOR**, Paul, (1996). “Industrial and Organizational Psychology: Research and Practice USA”, John Wiley & Sons Inc.
- ŞAHİN**, Nesri H. ve **DURAK BATIGÜN**, Ayşegül (1997). “Bir Özel Hastahane Sağlık Personelinde İş Doyumu ve Stres”, *Türk Psikoloji Dergisi*, 12/37.
- TEKİNGÜNDÜZ**, Sabahattin, **KURTULDU**, Aysu ve **ÖKSÜZ**, Sibel (2010). “İş-Aile Yaşam Çatışması, İş Tatmini ve İş Stresi Arasındaki İlişkiler”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Yıl 3, Cilt 3, Sayı: 4, Sakarya.
- TURUNÇ**, Ömer ve **ÇELİK**, Mazlum (2010). “Algılanan Örgütsel Desteğin Çalışanların İş-Aile, Aile-İş Çatışması, Örgütsel Özdeşleşme ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Savunma Sektöründe Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14 Sayı 1, Erzurum.
- TURUNÇ**, Ömer ve **ERKUŞ**, Ahmet (2010). “İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkileri: İş Stresinin Aracılık Rolü”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 19, Konya.
- VALLONE**, Elisa J. and **DONALDSON**, Stewart I. (2001)., “Consequences of Work-Family Conflict on Employee Well-Being Over Time”, *Work and Stres*, Vol. 15, No. 3.
- VIEIRA**, Jose Cabral, “Skill Mismatches and Job Satisfaction”, *Economic Letters*, 2005, (<https://www.researchgate.net/publication>, Erişim Tarihi 26.02.2019).
- WAGNER**, John and **HOLLENBECK**, John, (2010). “Organizational Behavior: Securing Competitive Advantage”, Routledge Published, New York.
- WATSON**, David and **SLACK**, Ann Keltner (1993). “General Factors Of Affectivet Empremnt And Their Relation to Job Satisfaction Over Time”, *Organizational Behavior and Human Decision Process*, Vol. 54.
- WAYNE**, Julie, Holliday, **NICHOLAS** Musisca and **FLEESON**, William (2004). “Considering The Role of Personality in The Work-Family Experience: Relationships of The Big Five to Work-Family Conflict and Facilitation”, *Journal of Vocational Behavior*, Vol. 64.
- YELBOĞA**, Atilla (2007). “Bireysel Demografik Değişkenlerin İş Doyumu İle İlişkisinin Finans Sektöründe İncelenmesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2.
- YILDIRIM**, Ali ve **ŞİMŞEK**, Hasan (2008). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, Seçkin Yayıncılık, 6. Baskı, Ankara.
- YILDIRIMALP**, Sinem, **ÖNER**, Mert ve **YENİHAN**, Bora (2014). “Hemşirelerin İş-Aile Çatışması ve Yaşam Tatmini Düzeyleri: Demografik Özellikler Açısından Bir Değerlendirme”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Sakarya.

KOLEJ-OKUL TEMALI YEŞİLÇAM FİMLERİNDE SOSYAL ALGI VE ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİ İLİŞKİLERİ: KÜLTÜREL VE DURUMSAL ANALİZ*

Osman SÜMER**

ÖZ

Sosyalleşme, sosyal yapının üyesi olan bireyin üyeliğe hazırlanma sürecidir. Sosyal bir varlık olması nedeniyle birey, içinde bulunduğu çevreyle kesintisiz olarak süren bir etkileşim halindedir. Bahse konu etkileşim, onun tüm davranışlarını etkilemektedir. Keza, aile dışındaki hiçbir sosyal kurum, bireyin geleceği üzerinde okul kadar etkili değildir. Dahası okulun temel amacı, topluma yaratıcı ve yapıcı güçte bireyler yetiştirmektir. Okul, bireye kendi gereksinim ve amaçlarıyla sosyal dünyasını bütünleştirerek doyum sağlayabilme olanağı hazırlar. Nitekim kurum olarak okulu ele aldığımızda; öğretmen, öğrenci, yönetici, denetleyici gibi insan boyutu ve derslerin, programların, kuralların oluşturduğu sistem boyutundan oluşan bütüncül bir yapıdan bahsetmiş oluruz. Bu bağlamda, bilgilendirme ve sosyalleşme alanı olarak değerlendirilen okulda, bireyin sosyalleşmesinde en önemli unsur ise öğretmendir. Öğretmen, bireyin istenilen nitelikte yetişmesinde ve çağın gereklerine uygun hazırlanmasında önemli görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Eğitim sürecinde yapılan kusur, sadece bireyin istenilen nitelikte yetişmesine zarar vermez.

Bu çalışmada; teknoloji çağını yaşadığımız günümüzde öğretmen tanımlamasında bir değişim söz konusu mudur? İdeal öğretmen öğrenci ilişkileri nasıl olmalı? Gibi sorular kuramsal bağlamda tartışılacak ve “Kolej-Okul ikileminde kalan öğretmen algısı” kavramı açıklanacaktır. Bu bağlamda, teorik ve uygulamaya dönük, kolej-okul temalı Yeşilçam filmleri dönemsel olarak taranacak ve “Kolej-Okul” kavramı ekseninde “Öğretmen Algısı” anılan filmlerde görsel metin çözümleme yöntemi ile analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyalleşme, Sosyal Kurum, Okul, Öğretmen, Birey

SOCIAL PERCEPTION AND TEACHER-STUDENT RELATIONS IN COLLEGE-SCHOOL THEMED YEŞİLÇAM FILMS: CULTURAL AND SITUATIONAL ANALYSIS

ABSTRACT

Socialization is the process of preparing the individual as a member of the social structure for membership. Because of being a social entity, the individual is in an uninterrupted interaction with the environment in which it resides. The issue of betting affects all its behaviors. Likewise, no social institution outside the family is as effective as school on the future of the individual. Moreover, the main purpose of the school is to raise individuals with creative and constructive power to society. The school prepares the individual with the opportunity to achieve the satisfaction by integrating his or her own needs and goals into his or her social life. As a matter of fact, when we consider the school as an institution; teacher, student, administrator, controller, such as the human size and courses, programs, rules formed by the system consists of a holistic structure. In this context, the most important element in the socialization of the individual is teacher. The teacher has important duties and responsibilities in the preparation of the individual in the desired nature and in accordance with the requirements of the age. The defect in the training process does not only harm the upbringing of the individual to the desired quality.

In this study; is there a change in the definition of the teacher that we live in the age of technology? How should the ideal teacher student relations be? And many more questions will be discussed in the theoretical context. And the concept of “teacher perception remaining in the college-school dilemma” will be explained. In this context, theoretical and practical, College-School themed Yeşilçam films will be screened periodically and in the films called “teacher perception” within the framework of the concept of “college-school”, visual text analysis will be analyzed.

Keywords: Socialization, social institution, school, teacher, individual

*Bu çalışma, 03-05 Kasım 2017 tarihleri arasında Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi'nde düzenlenen I. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda “Kolej-Okul Temalı Yeşilçam Filmlerinde Sosyal Algı ve Öğretmen-Öğrenci İlişkileri: Kültürel ve Durumsal Analiz” başlığıyla sunulan sözel sunumun gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

**Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktoru, osmansumer@yahoo.co.uk

GİRİŞ

Sosyalleşme, hem toplumun norm ve değerlerini içselleştirilmesi, hem de beklenen sosyal rolleri (vatandaş, memur, vb.) gerçekleştirmeyi öğrenerek, yaşadığı toplumun üyesi olmayı öğrenme sürecidir (Marshall,1999:70). Diğer bir deyişle sosyalleşme, bireyin belirli bir toplumla bütünleşme sürecidir. Anılan süreçte bireyin kişiliği gelişir. Böylelikle, toplumun davranış ve düşünce kalıplarını dikkate alarak yaşar (Ülken,1969:297). Ayrıca sosyalleşme, ilki insanın gelişimi, diğeri de sosyal ve kültürel devamlılık olmak üzere sosyal hayatın iki değerli noktasını ifade etmektedir. Sosyalleşme ile birey; üyesi olduğu toplumun kuralları, davranışları ve özelliklerini öğrenirken, kişiliğini geliştir ve karakterini oluşturur. Şu var ki, toplumun davranışları ve sembolleri üyelerince benimsenmesi ve bölüşülmesi, sosyal ve kültürel beraberliğin sürmesine neden olur (Martin,2007:5-6).

Dolayısıyla toplum, birbirleriyle etkileşimde bulunan bireylerden oluşurken, aile, din vb. sosyal kurumlar da bunun gibi birbirleriyle sosyal ilişki ve etkileşim halinde uyumlu ve örgütlü bütünlerdir. Şu var ki, sosyal kurumlar, her hangi bir bireyin var olmasından önce gelirler (Giddens,2012:144). Keza, toplum içinde belirli tutumlar ve davranışlar süreklilik arz edecek şekilde benimsendiğinde kurumsallaşmaktadır. Öyleyse sosyal kurum, sosyal yapı ile temel değerlerin yıpranmasını önlemek için zorunlu ve devamlılık gerektiren kurallar bütünüdür (İçli, 2002:59). Bu bağlamda okul, bireyin üyesi olduğu toplumda kabul gören sosyal rollerin dağıtımına göre yetiştirdiği ve rol farklılaşması temeline dayalı, bağımsız olarak çalışan bir sosyal kurumdur. Okul, sanki aile ortamı ile diğer sosyal kurumlar arasında geçiş bağlantısını oluşturmaktadır. Ayrıca burada varılmak istenen amaç, değer sistemi, bilgi ve yetenekte topluma yeni kazanılan bireylerin yaşamlarında yön verilmesinde etkili sahibi olmaktır (Ergün,1994:68-117). Zira öğrencisi ve öğretmeni ile okul bir bütündür. Aksi takdirde, öğretim sürecinin sağlıklı olarak gerçekleşmesi herhangi birinin eksikliği ile mümkün değildir.

Diğer yandan öğretmen, *“devletin eğitim politikasını, uygulamaya koyan, uygulama sonuçları ile bu politikayı etkileyen, eğitimde uzmanlık çalışmalarından faydalanan, fakat aynı zamanda, bu çalışmalara problem sağlayan önemli kişidir”* (Varış,1991:48).

Oysa bilindiği gibi öğretmen (Oğuzhan,1981:12);

-kamu ya da özel eğitim-öğretim kurumlarından faydalananların arzu edilen öğrenme hayatlarını sahip olmalarına önderlik etmek ve yön göstermek için görevlendirilmiş kişi,
-belirli bir alanda, bilgisi, becerisi, deneyim ve yaşantısı ile başkalarının gelişmesi ve yetişmesinde yararlı olan kişi,
-mesleğinin gerektirdiği eğitimi-öğretimi tamamlayarak ya da beceriyi edinerek öğretmenlik görev, yetki ve sorumluluğunu üslenen kişidir.

Öğretmenlerin, içinde bulunduğu çevre ve sosyal hayat, sınıf içi ders anlatım biçimine, disiplin anlayışına ve uygulamalarına, başarı ölçmesine ve değerlendirmelerine, okulda yaptığı faaliyetlerine oldukça etki etmektedir. Keza, öğrencilerine değer veren veya vermeyen, sınıf içinde sessizlik isteyen, müfredat programını erkenden bitirmek isteyen öğretmen; yaşantısını okula aksettirdiği söylenebilir (Ergün,1994:100).

Öte yandan Terzcan'ın işaret ettiği gibi öğretmenin sosyal kökeni, öğretmen-öğrenci ilişkisini güçlendirmektedir. Örneğin alt sosyo-ekonomik düzeye sahip öğrencilerin çoğunluğunun bulunduğu okulda, öğretmenin sosyal ve ekonomik nedenlerden hareketle, öğrencileri aşağılama ya da küçümseme, yüksekten bakma, kendini beğenmişlik vb. tutum ve davranışlar sergilemesi öğrencileri ile olan ilişkilerde çatışmalar yaratmaktadır. Tabi ki, aksi de söz konusu olabilir. Bu bağlamda, öğretmenin etkenliğini belirleyen ölçütleri sıralarsak (Tezcan, 1985:352-

354):

- 1) Öğretmenin kişilik tipi,
- 2) Öğretmenin yetişme tarzı,
- 3) Öğrenci ile sağlıklı ilişkiler kurabilme,
- 4) Öğretmenin önderlik özelliği.
- 5) Öğretmenin popüleritesi-bununla da öğrenme-başarı arasında ilişkidir.

Buraya kadar gelinen noktada anlaşılıyor ki öğretmen, öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmaktadır. Öğrencilerin kendi bakış açılarını geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Öğrenci görüşlerinin, dersi yönlendirmesine izin vermektedir. Alternatif görüşler ortaya çıkmasına ve öğrencilerin kendi anlamlarını oluşturmalarına rehberlik etmektedir (Özden, 2005:73).

Diğer deyişle oluşturulması istenen “ideal insan” ın nitelikleri Milli Eğitim Temel Kanununda: *“beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek şeklinde”* belirtilmiştir (Milli Eğitim Temel Kanunu,1973:1). Ayrıca amaç ve görevleri, *“bütün öğrencilere...kişi ve toplum sorunlarını tanımak, çözüm yolları aramak ve yurdun iktisadi sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunmak bilincini ve gücünü kazandırmak”* olarak kabul edilmiştir (Milli Eğitim Temel Kanunu,1973:6).

Bu bakış açısıyla, toplumun tamamını kapsayan ve geleceğe yönelik hazırlanan eğitim-öğretim sisteminde, bireylerin, temel bilgi ve becerilerinin yanı sıra milli ve evrensel ilkeler ışığında gelişimine, olgunlaşmasına ve bilinçlenmeye gereksinim vardır. Oysa bilindiği gibi, amaç edinme ve değişim sürecini yaşama sosyal kalkınmanın temelini oluşturur (Kaptan,1984:38). Zira kalkınma, yalnızca ekonomik düzenlemeleri kapsayan tek yönlü süregelen bir oluşum değildir. Aynı zamanda sosyal ve kültürel alanları da kapsayan yapısal dönüşümdür (Hesapçioğlu,1984:21).

DÖNEMSEL OLARAK EĞİTİM POLİTİKASI

Sosyal alanın önemli bir yerini işgal eden eğitim, ülkemizde ulusal ölçekte hazırlanan kalkınma planlarının hedefleri ve tahminleri içerisinde yer almaktadır (Hesapçioğlu,1984: 223). Hemen belirtelim ki, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel etkenler bir ülkenin kalkınmasında önem arz etmektedir. Keza, kalkınmada lazım olan işgücü eğitim yoluyla kazandırılabilir (Tuna, 2003). Bu kapsamda; 1963'ten bugüne, on tane beş yıllık kalkınma planı ve yirmiden fazla yönetmelik çıkarılmıştır. Dönemsel olarak adı geçen beş yıllık kalkınma planlarına baktığımızda:

1963 yılında, Birinci beş yıllık kalkınma planı uygulamaya konulmuştur. Plan, 1963-1967 yılları arasını içermektedir. Bir arada ve birbirine bağlantılı olacak şekilde, “insan gücü, istihdam ve eğitim” konuları planda yer verilmiştir. Çeşitli sektörde istihdam edilecek işgücünün hangi nitelik ve yeterliklere sahip olmaları gerektiğini üzerinde yakından ilgilendirilmiş, yetiştirilecek insan sayısı ile bunlara eğitim- öğretim verecek kurumların niteliğine yönelik hedefler belirlenmiştir (DPT,1963:441).

İkinci beş yıllık kalkınma döneminde (1968-1972); ekonomik gelişme ile birlikte belirli nitelikte ve sayıda işgücü talep edildiği belirtilmiştir. Ayrıca, tüm vatandaşların eğitim-öğretim sisteminin çeşitli basamaklarından faydalanmak istediği ve bu yönde toplumun tercihleri bulunduğu ifade edilmiştir. Mevcut kaynakların yetersiz olmasından dolayı, eğitim harcamalarını asgari düzeyde tutmayı zorunlu kıldığı, bununda sosyal hedefin seçiminde bir ölçü olduğu vurgulanmıştır. Eğitim için kısa vade de iki amaç belirlenmiştir. Bunların ilki, ekonomik gelişmenin gerektirdiği insan gücünü yetiştirmek, ikincisi ise ülkenin tüm

gerektirdiği insan gücünü yetiştirmektir (DPT, 1968:163).

Üçüncü beş yıllık kalkınma döneminde (1973-1977); eğitim-öğretimin, ülkenin işgücü ihtiyaçları doğrultusunda ağırlık verilmesi gereken sektörler yerine, artan sosyal talebin baskısıyla, maliyeti düşük ve kapasite oluşturulması kolay alanlarda yürütülmesi hedeflenmiştir. Bunun neticesinde, bazı sektörlerde işgücü fazlalığına oluşmuştur. Ancak, özellikle ekonomik anlamda önem arz eden sektörlerde işgücü açığı meydana gelmiştir (DPT, 1973:110). Anılan dönemde, bölgelere göre öğretmen dağılımları ve taşra bölgelerindeki öğretmen açıklarını kapatmak amacıyla, mektupla ve hızlandırılmış programla öğretmen yetiştirme politikaları uygulanmıştır. Belirtilen uygulamanın taşradaki eğitimde, nitelik sorununun derinleşmesine sebep olduğu söylenebilir (Gönülaçar,2014:22-23).

Dördüncü beş yıllık kalkınma döneminde (1979-1983) ise; öğretmenlerin ekonomik ve sorunları ile istihdam koşullarının zorluğu, öğretmenlik mesleğine katılımın azalmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, bununda öğretmen niteliğinde düşüşlere sebep olduğu belirtilmiştir. Hatta eğitim-öğretim sisteminin her basamağında yeterli niteliğe sahip olmayan öğretmenlerin kent-kır ve bölgelerarası dengesiz dağılımı, özellikle kırsal bölgeler ve geri kalmış yörelerde eğitim standardının daha da düşmesine neden olduğu vurgulanmıştır. Öte yandan ülke genelinde öğretmen sayılarının yetersizliğinin yanında, öğretmen yetiştiren eğitim-öğretim kurumlarının niteliğinin de devamlı olarak düştüğü hatırlatılmıştır (DPT,1979:23). Ayrıca, öğretmen dağılımlarındaki dengesizliklerin giderilmesi amacı ile özellikle bölgelerin kırsal kesimlerinde istihdam edilmek üzere pedagojik formasyonla öğretmenlik uygulaması yapılmıştır (Gönülaçar,2014:23).

Beşinci beş yıllık kalkınma döneminde (1985-1989); hükümet, öğretmenleri eğitimin temel taşı olarak nitelemiş ve bu alanlardaki insan gücü açıklarının kapatılmasına çalışılacağı belirtilmiştir (DPT,1984:140). Bu amaçla; 1984 yılında yayımlanan yönetmelikle, öğretmenlerin ülke çapında dengeli dağılımları için bir dizi önlemler alınmıştır. Özel ve diğer sektörlerdeki gelirlerin yükselmesine rağmen, öğretmenlik mesleğinin cazibesinin iyice düşmesi bu durumun nedeni olarak gösterilebilir. Bu dönemde, özellikle taşraya yönelik ilk defa uygulanan vekil öğretmenlik uygulaması, öğretmen sayılarından kaynaklanan nicelik sorununun, nitelik sorununa dönüşmesine neden olmuştur (Gönülaçar,2014:23).

Altıncı beş yıllık kalkınma döneminde (1990-1994); nitelikli ve yetenekli kişilerin, öğretmenlik mesleğine ve üniversite öğretim üyeliğine özendirilmesi yönünde yerel yardımlar da olacak şekilde, gelir artırıcı ve eğitim yönetimi dahil tüm kademesinde niteliğinin artırılmasına yönelik düzenlemelere gidilmeye çalışılmıştır (DPT,1989:294). Bu kapsamda; fen-edebiyat fakültesi lisans mezunları başta olmak üzere, eğitim fakülteleri lisans mezunları dışından lisans mezunu birçok kişi öğretmen olarak kırsal kesimlere öğretmen olarak atanmıştır. Böylece, altıncı plan döneminde öğretmen sayılarında nicel artışlar gözlenmiş, köy ve kent okullarında öğretmen başına düşen öğrenci sayıları birbirlerine yaklaştırılmış, ancak nitelik açısından köy ve kent okulları arasındaki uçurum artmaya devam etmiştir (Gönülaçar,2014:24).

Yedinci beş yıllık kalkınma döneminde (1996-2000); yetersiz altyapıya sahip çok fazla sayıda yeni yükseköğretim kurumunun açılması, eğitim-öğretim sisteminin niteliğini olumsuz yönde etkilediği vurgulanmıştır. Bununda, öğretmen ve öğretim üyesi talebinin yerine getirilmesinde sıkıntılar oluşturduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, ülke genelinde eğitim-öğretim kurumlarında öğretmenlerin, yükseköğretim kurumlarında da öğretim üyelerinin dağılımında dengesizliğinin varlığı belirtilmiştir (DPT,1995:13). Öğretmenlik mesleğini özendirilmesine yönünde düzenlemelere gidilerek, öğretmen yetiştirme yöntemi lisans eğitimi sonrası, eğitim

akademileri yoluyla “pedagojik formasyon” eğitimleri verilmek üzere yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır. Öğretmen ve öğretim üyelerinin, hem nitelikleri ve hem de niceliklerini artırılarak, başarı gösteren üstün yetenekli öğrencilerin bu alana özendirilmesi hedeflenmiştir (DPT,1995:29).

Sekizinci beş yıllık kalkınma döneminde (2001-2005); Öğretmen sayısındaki ve niteliğindeki yetersizlikler ile ülke genelindeki dağılım dengesizliğini ortadan kaldırmaya yönelik norm kadro yönetmeliği yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur. Ayrıca, eğitim-öğretim sisteminin tüm basamaklarından uygun olan alt yapı ve öğretmen gereksiniminin karşılanması açısından olumlu gelişmeler meydana gelmesine karşın, istenen seviyede olamamıştır. Eğitim-öğretim hizmeti veren kamu ve özel kurum-kuruluşları birbirleri ile koordinasyonu ve entegrasyon eksiklikleri sürmektedir (DPT,2000:95). Eğitim-öğretim kurumlarında gereksinimi olan öğretmen ve öğretim üyesi özendirilerek, nitelikli ve yetenekli öğretmen ve öğretim üyesi yetiştirilmesi, ülke genelinde dengeli istihdamının yapılması ve hizmet içi eğitimleri özlük haklarına yansıtılmasına çalışılmıştır. Eğitim-öğretim sisteminin tüm basamağında öğretmen ve öğretim üyesi ihtiyacının giderilmesine yönelik sözleşmeli personel statüsünde çalışan istihdamı düzenlemesi yapılmıştır (DPT,2000:97).

Dokuzuncu beş yıllık kalkınma döneminde (2007-2013); okulöncesi eğitim-öğretim yaygınlaştırılmasına yönelik, anılan yaş grubuna eğitim verecek nitelikli ve yetenekli öğretmen ile gerekli fiziki altyapı ihtiyacı karşılanması, eğitim-öğretim sisteminin tüm basamaklarından eğitim çalışmalarının çeşitlendirilmesi, toplumsal bilinci ve farkındalığı artıracak erken çocukluk ve anne-baba eğitim faaliyetlerinin artırılması hedeflenmiştir. Ayrıca, öğretmen yetersizliği olan alanlarda açığın giderilmesi yönünde ilgili alanlarda ki yükseköğretim kontenjanlar artırılmıştır. Yine, öğretmenlerin, ülke genelinde bölgeler arası ve kırsal yerleşim yerlerine göre dengeli dağılımının sağlanması, hizmet gördükleri yerleşim yerleri ve hizmet şartları farklılıkları dikkate alınarak özlük haklarında buna göre iyileştirici düzenlemelere gidilmiştir (DPT,2006:94). Öte yandan anılan dönemde, okul öncesi ve ilköğretim kademesindeki öğretmen dağılımlarından kaynaklanan eşitsizlikler, kentlerin merkez, ilçe, köy ve kırsal kesimlerindeki öğretmen dağılımları arasında arttığı, bu durumu gidermek için ise, Millî Eğitim Bakanlığının sözleşmeli, ücretli, vekil, usta öğretici gibi öğretmen istihdam yollarını tercih ettiği görülmüştür (Gönülaçar,2014:25).

Onuncu beş yıllık kalkınma döneminde (2014-2018); öğretmenlik mesleğinin özendirilmesi, öğretmen yetiştiren eğitim fakülteleri ile eğitim-öğretim kurum-kuruluşları arası koordinasyonun sağlanması hedeflenmiştir. Öğretmen yetiştirme ve geliştirme programının, öğretmen ve öğrenci niteliklerinin ve becerilerinin temel alındığı, bireysel ve mesleki yenilenmenin ve gelişimin devamlı olarak teşvik edildiği, kariyer gelişiminin desteklendiği ve performans değerlendirmelerine dayalı bir yapıda düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yine tecrübeli öğretmenlerin, geri kalmış ya da sorunlu yerleşim yerlerinde ve okullarda uzun süreli görev yapması teşvik edilmiştir. Ayrıca, eğitim-öğretim faaliyetlerinde, bireysel bilgi, yetenek ve beceriyi geliştiren, hayat boyu öğrenme anlayışı kapsamında yaklaşımı çerçevesinde işgücü piyasası koşullarına uyumu sağlayan, fırsat eşitliği ilkesine dayalı, kalite odaklı dönüşümün sürdürülmesi hedeflenmiştir (Kalkınma Bakanlığı,2013:34).

SOSYAL ALGI

Bireyler, toplum içinde uyumlu olabilmek adına sosyal durumları basit düzeyde algılayarak organize etmektedirler. Bireylerin çevresindeki her türlü nesne, olay, durumu anlaması, toplumsal yaşama uyum açısından hayati öneme sahip olmakla birlikte bunu diğerlerine benzerlik, farklılık ve yakınlıklarına göre gerçekleştirmektedirler (Oğuz,2012). Bireyin, içinde

yaşadığı toplum ve sosyal çevrenin etkisiyle nesne, olay ve durumları algılayarak tutum ve davranışlarını ona göre şekillendirmesine sosyal algı denilmektedir (Güney,2012:10).

Sözü edilen kavram, sosyalleşme sürecinin basamaklarından biridir. Birey, bireylerin tutum ve davranışlarını izleyerek, yaptıkları tutum ve davranışlarının sonuçlarının neler olduğunu öğrenmeye çalışır. Birçok sosyal davranış, toplumda bu şekilde öğrenilir. Keza sosyalleşme kavramı da, anılan öğrenme yöntemlerini açıklayan sosyal yaşamın önemli bir parçasını meydana getirir. Söz konusu kavram, sosyal ilişki ile meydana olan sosyal davranışın tüm öğrenme süreçlerini içermektedir (Oğuz,2012).

YÖNTEM

Buraya kadar anlatılanların ışığında, eğitimin faaliyeti esnasında yapılan bir yanlış, sadece eğitim gören bireye zarar vermez. Toplumda da zararlı sonuçlar meydana getirir. Çalışmada;

-Teknoloji çağını yaşadığımız günümüzde öğretmen tanımlamasında bir değişim söz konusu mudur?

-İdeal öğretmen öğrenci ilişkileri nasıl olmalı ve kolej-okul ayrımı eğitim sistemine nasıl yansıyor? Sorularına, Yeşilçam filmlerindeki “Kolej-Okul” kavramı ekseninde “Öğretmen Algısı” perspektifinden cevap aranacaktır. “Öğretmen Algısı” anılan filmlerde görsel metin çözümleme yöntemi ile analiz edilecektir.

Zira, sinemasal kurmaca anlatı basit bir görüntüleme işinin çok ötesidir. Fikir, eylem, duyuşsal ifade ve iletişimde sözle anlatılamayan tüm diğer çeşitleri ele alınarak, anılan görsel terimler şekline getirmektir. Sinemasal teknik bir filmin içeriğine anlam ve alt metin katmanları eklemek amacıyla kullanılan yöntem ve teknikleri içermektedir. Tüm bu yöntem ve teknikler yönetmen ve görüntü yönetmeni tarafından metine gerekli noktalarda eklenmektedir. Öykü ve öykülemenin birleşiminden oluşan kişi, zaman ve uzam öğelerini barındıran her türlü metin anlatıdır. Sinema filmleri okunmayı bekleyen metinlerdir ve bir anlatı oluşturulurken anlatım ve öyküleme teknikleri çok önemlidir. Bir anlatı düzenlenirken, bir öyküyü anlatmak, okuru/izleyiciyi bilgilendirmek, metine ilgiyi çekmek için merak duygusunu tetiklemek, onu düşündürmek, aynı zamanda onu öyküye ait her türlü eyleme ve düşünceye ortak etmek demektir. Sinemasal anlatıda kurmaca, birbirini izleyen, birbirine eklenen gerçek, gerçeğe benzer ya da bir tür senaryonun temelini oluşturur (Alev,2014:11).

Bu noktada, nesnelere, görüntüler vb. anlam ilettikleri ölçüde bir şey açıklarlar. Onlar yoluyla ifade edilebilir, anlatılabilir. Anlam iletmeyen bir obje ortaya çıkarmak için, herhangi bir şeyden ilham almadan meydana gelmiş, mevcut olan bir genel modele hiçbir açıdan benzemeyen bir aracı hesaba katmalıdır. Herhangi bir toplumda meydana gelmesi neredeyse mümkün olmayan bir varsayımdır. Gösterge, bir kez ortaya çıktıktan sonra toplum elbette onun tekrarını işlevselleştirebilir. Gösterilen, göstergeyi kullananın ondan anladığı şeydir. Gösterilen, göstergenin ilişkisel iki ögesinden biri olduğu şeklinde tamamen işlevsel bir tanım elde edilir. Anılan tanımı gösterenin büsbütün zıttı yapan tek fark, gösterenin bir aracı kimliğe sahip olmasıdır (Barthes,1979:34-36).

Etraftan aktarılan göstergelerden anlamlar çıkararak, sözü edilen göstergelerin yorumlanmasını öğrenip sürecin devamını sağlayabilir. İletişimin meydana gelmesi için göstergelerden bir ileti oluşturulmalıdır. Diğer bir ifadeyle, iletinin alıcısı durumunda olan birey ile kaynak tarafından verilmek istenen anlamı o yada bu şekilde bağlantısı olan başka bir anlam yaratmaya özendirilmektedir. Benzer kodlar paylaşıldığı ve benzer gösterge yapılarından yararlanıldığı sürece iletini her iki tarafında bulunanların çıkardıkları anlam karşılıklı olarak aynılaşacaktır

(Fiske,1996:61-62). Çözümleme, temel olarak anlatı eserlerinin etkili unsurlarını keşfederek, ne tür anlatımsal söz dizgisi kaidelerini benimsediklerini, nasıl bir oluşum listesi hazırladıklarını, yapısal niteliklerini ve belirtilen yapısal sistemin anlama olan yardımını açıklamaya çalışmaktadır (Barthes,1988:7).

İnsan davranışı ya da ortaya çıkan şeylerinin anlam oluşturması ve belirtilenlerin gösterge fonksiyonu yaratması, göstergelerin anlama imkan vermesine yönelik ve de farklılıklar dizgesi olması gerektiğinden hareketle, şunlar ifade edebilir: göstergebilimin orta yerinde göstergeler bulunur ve göstergelerde olması gereken üç önemli özellik mevcuttur (Fiske,1996:67):

- 1) Gösterge, insan tarafından inşa edilir ve yalnızca onu kullananlarca anlamlandırılır.
- 2) Kodlar ve sistemler, göstergeler tarafından sınıflandırılır ve anlamlandırılırlar.
- 3) Kodlar ve göstergeler, içinden çıktığı kültür tarafından anlamlandırılır ve sınıflandırılırlar.

O halde gösterge, bir “gösteren” (anlatım) ile “gösterilen” (içerik) ‘den meydana gelir. Hemen belirtelim ki, gösterilenler düzlemi “içerik düzlemi” ni meydana getirir. Gösterenler düzlemini de “anlatım düzlemi” oluşturur. Gösterenin temel özelliği, gösterilenin ki ile neredeyse benzer gözlemlere sebep olmaktadır. Yani, mutlak bir ilişkisel parçadır. O halde, gösteren bir araçtır. Üstelik bir varlığı bulunması gerekir (Barthes,1979:31-40). Öyleyse herhangi bir toplumun ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel gelişmişlik düzeyini belirlemeye yönelik olarak incelemeye alınan toplumunda ki öğretmenin ekonomik, sosyal ve kültürel ve alandaki pozisyonuna bakmak, anılan toplumu anlamak açısından gerekli bir gösterge oluşturabilir.

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bağlamda çalışma; “Kolej-Okul” kavramı ekseninde “Öğretmen Algısı” görsel metin çözümleme yöntemi ile analizi Yeşilçam filmleri aşağıya çıkartılmıştır:

Film Adı	Yönetmen	Baş Rol Oyuncuları	Yapım Yılı
Sevgili Öğretmenim	Ülkü Erakalın	Hülya Koçyiğit (Hülya Öğretmen) Ediz Hun (Metin)	1965
Öğretmen	Kartal Tibet	Kemal Sunal (Hüsnü Öğretmen)	1988
İmkânsız Olasılık	Murat Şenöy	Erkan Ercan (Tarık Öğretmen)	2016

Belirlenen filmlerde belirgin olan gösterenler şunlardır:

Film Adı	Gösteren
Sevgili Öğretmenim	Hülya Öğretmen
	Hülya Öğretmen’in Annesi
	Öğrenci Metin
	Metin’in Velisi
Öğretmen	Hüsnü Öğretmen
	Hüsnü Öğretmen’in Karısı
	Öğrenci Adnan
İmkânsız Olasılık	Tarık Öğretmen
	Tarık Öğretmen’in Karısı
	Öğrenci Abdullah
	Abdullah’ın Velisi

Sevgili Öğretmenim (1965) Filmi

Senaryo İstanbul’da ki fabrikatörlerinin yaptırmış olduğu bir özel bir kolej okul de geçmektedir. Öğrencileri de o zengin ailelerin biricik oğullarıdır. Bahse konu öğrenciler, yaşam karşısında aldırış etmezler. Devamlı neşeli ve hoşça vakit geçirmek için uğraşan yirmi beş tane serseri ruhludurlar. Okul Müdürü de otorite kurduğunu zanneder. Ancak herhangi bir şekilde sınıfı disipline edemeyen ve okul öğretmenlerinden Mualla Hanım ile gönül ilişkisi yaşayan birisidir. Öğrenci Metin (Ediz Hun), okula yeni atanan Hülya Öğretmen’e (Hülya Koçyiğit) karşı incitici ve küçük düşürücü bir takım davranışlar sergilemekte ısrarlı olmaktadır. Hülya Öğretmen ise, okula yeni atanmış ve zor şartlar altında ki ailesine bakmak için belirtilen serseri ruhlu öğrencilerine katlanmak zorunda kalan birisidir. Sonunda Hülya Öğretmen, öğrencisinin yapmış olduğu saygısız davranışlarına tahammül edemeyerek, bir tokat atar. Sonrasında olaylar gelir.

Öğretmen (1988) Filmi

Anadolu’da görev yapan bir öğretmenin İstanbul’a atanmasıyla yaşadığı ekonomik sıkıntılar konu edilir. Hüsnü Öğretmen (Kemal Sunal), eşi ve iki çocuğuyla Anadolu’nun bir köyünde yaşayan başarılı bir öğretmendir. Başarılarından dolayı İstanbul’a tayin edilir. Öğretmen maaşıyla İstanbul’da geçinemeyen Hüsnü öğretmen, ek iş yapmaya başlar. Ancak bu işlerin hiçbirinde başarılı olamaz. Hüsnü ve ailesinin durumu her geçen gün daha da kötüleşecektir.

İmkânsız Olasılık (2016) Filmi

Mezun olduğu liseye yıllar sonra matematik öğretmen olarak atan Tarık’ın (Erkan Ercan) üzüntülü dolu acı anılarını ve kaybettiklerini özlem dolu hatırladığı eski yaşadığı semtte, öğrencilerinin başına gelen olumsuz şeylere karşı onları kurtarma hikâyesi anlatılır. Rastladığı olumsuz olaylara karşı Tarık öğretmen, ümidini hiç yitirmeden mücadele eder. Uyuşturucu bataklığına düşen öğrencilerini tekrar kazanarak, onlara birer değer olduklarını hatırlatmaya çaba gösterir. Herkes tarafından ümit kesilen öğrencileri Abdullah, Fatma, İsmail, Reis ve daha birçoğu matematik öğretmenleri Tarık yardımlarıyla kendi potansiyellerini keşfederler. Bir matematik öğretmeni, sadece matematik dersi vermenin ötesine geçerek, öğrencilerine sanki yaşam dersinden başarılı olmalarını sağlar.

Adı Geçen Filmlerin “Sosyal Algı” Çözümlemesi

Tablo’da; “Sosyal Algı” ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğretmenlerin “işini algılaması”nın çözümlemesini görebilmekteyiz.

Film Adı		İşini Algılaması					
		Gösteren				Gösterilen	
		Yapıcı-İdealist	İlgisiz	Çıkarıcı	Sorumluluk Sahibi	Hak yemez- Dürüst Namuslu	İyi/Üst Pozisyona Geçme Aracı
Sevgili Öğretmenim	Hülya Öğretmen	x					x
Öğretmen	Hüsnü Öğretmen				x		x
İmkânsız Olasılık	Tarık Öğretmen	x				x	

Tablo'da; "Sosyal Algı" ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğretmenlerin "hayatı algılaması" nın çözümlenmesini görebilmekteyiz.

Film Adı		Hayatı Algılaması						
		Gösteren				Gösterilen		
		Hayata Tutunan	Endişeli Modern	Muhafazakar Modern	Kırsal Gelenekçi	Menfaatine Düşküm	Zevkine Düşkün	Hak yemez- Dürüst Namuslu
Sevgili Öğretmenim	Hülya Öğretmen	x						x
Öğretmen	Hüsnü Öğretmen	x					x	
İmkânsız Olasılık	Tarık Öğretmen		x					x

Tablo'da; "Sosyal Algı" ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğrencilerin "öğrenciliği algılaması" nın çözümlenmesini görebilmekteyiz.

Film Adı		Öğrenciliği Algılaması					
		Gösteren			Gösterilen		
		Yapıcı-İdealist	İlgisiz	Çıkarıcı	Sorumluluk Sahibi	İşinin Başına Geçmek İçin Gerekli	İyi/Üst Pozisyona Geçme Aracı
Sevgili Öğretmenim	Öğrenci Metin		x			x	
Öğretmen	Öğrenci Adnan				x		x
İmkânsız Olasılık	Öğrenci Abdullah			x			x

Tablo'da; "Sosyal Algı" ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğrencilerin "hayatı algılaması" nın çözümlenmesini görebilmekteyiz.

Film Adı		Hayatı Algılaması						
		Gösteren				Gösterilen		
		Hayata Tutunan	Endişeli Modern	Muhafazakar Modern	Sonradan Görme Sahibi	Menfaatine Düşküm	Zevkine Düşkün	Sorumluluk Sahibi
Sevgili Öğretmenim	Öğrenci Metin				x		x	
Öğretmen	Öğrenci Adnan	x					x	

İmkânsız Olasılık	Öğrenci Abdullah		x			x		
-------------------	------------------	--	---	--	--	---	--	--

Tablo'da; "Sosyal Algı" ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğrenci velilerinin "okul algısı" nın çözümlenmesini görebilmekteyiz.

Film Adı		Okul Algısı					
		Gösteren				Gösterilen	
		Başarısız Öğrencilerin Gittiği Okul	Zengin Çocuklarının Gittiği Okul	Başarılı Öğrencilerin Gittiği Okul	Gelir Durumu İyi Olmayanların Çocuklarının Gittiği Okul	Kendi Sahibi veya Finansmanını Yaptığı Kolej	Devlet Okulu
Sevgili Öğretmenim	Öğrenci Metin'in Velisi		x			x	
Öğretmen	Öğrencilerin Velisi			x			x
İmkânsız Olasılık	Öğrenci Abdullah'ın Velisi				x		x

Adı Geçen Filmlerin "Öğretmen-Öğrenci İlişkileri" Çözümlemesi

Tablolar'da; "öğretmen-öğrenci ilişkileri" ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğretmenlerin "öğrencileri ile iletişim tarzı" nın çözümlenmesini görebilmekteyiz.

Film Adı		Öğrencileri ile İletişim Tarzı									
		Gösteren								Gösterilen	
		Otoriter	Zorba-Narsist	Sabırsız	Takdir Etmemeye	Alaycı	Kayıtsız	İşbirliğine Açık	Hoşgörülü	Saygılı	Saygısız
Sevgili Öğretmenim	Hülya Öğretmen							x	x		x
Öğretmen	Hüsnu Öğretmen							x	x		x
İmkânsız Olasılık	Tarık Öğretmen						x	x			x

Film Adı		Öğrencileri ile İletişim Tarzı										
		Gösteren									Gösterilen	
		Otoriter	Zorba-Narsist	Sabırsız	Takdir Etmeme	Alaycı	Kayıtsız	İşbirliğine Açık	Hoşgörülü	Saygılı	Saygısız	Beden Dili
Sevgili Öğretmenim	Hülya Öğretmen								x	x		x
Öğretmen	Hüsnü Öğretmen								x	x		x
İmkânsız Olasılık	Tarık Öğretmen								x	x		x

Tablolar’ da; “öğretmen-öğrenci ilişkileri” ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğrencilerin “öğretmenleri ile iletişim tarzı”nın çözümlenmesini görebilmekteyiz.

Film Adı		Öğretmenleri ile İletişim Tarzı										
		Gösteren									Gösterilen	
		Otoriter	Zorba-	Sabırsız	Takdir	Alaycı	Kayıtsız	İşbirliğine	Hoşgörülü	Saygılı	Saygısız	Sözlü İletişim
Sevgili Öğretmenim	Öğrenci Metin					x					x	x
Öğretmen	Öğrenci Adnan								x	x		x
İmkânsız Olasılık	Öğrenci Abdullah				x					x		x

Film Adı		Öğretmenleri ile İletişim Tarzı										
		Gösteren									Gösterilen	
		Otoriter	Zorba-	Sabırsız	Takdir	Alaycı	Kayıtsız	İşbirliğine	Hoşgörülü	Saygılı	Saygısız	Beden Dili
Sevgili Öğretmenim	Öğrenci Metin					x					x	x
Öğretmen	Öğrenciler								x	x		x
İmkânsız Olasılık	Öğrenci Abdullah					x				x		x

Adı Geçen Filmlerin “Kültürel ve Durumsal” Analizi

Tablo'da; “Kültürel ve durumsal” ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğretmenlerin “yaşam tarzı”nın analizini görebilmekteyiz.

Film Adı		Yaşam Tarzı								
		Gösteren				Gösterilen				
		Menfaatine Düşküm	Zevkine Düşküm	Kanaatkâr	Hak yemez- Dürüst Namuslu	Üst Sınıf	Üst Orta Sınıf	Orta Sınıf	Alt Orta Sınıf	Alt Sınıf
Sevgili Öğretmenim	Hülya Öğretmen			x					x	
Öğretmen	Hüsnü Öğretmen			x					x	
İmkânsız Olasılık	Tarık Öğretmen				x			x		

Tablo'da; “Kültürel ve durumsal” ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğretmenlerin “yaşadığı ev” in analizini görebilmekteyiz.

Film Adı		Yaşadığı Ev					
		Gösteren				Gösterilen	
		Yalı-Köşk	Gecekondu	Apartman Dairesi	İki katı Müstakil Ev	Ev Sahibi ve Gelir Durumu İyi	Kiracı ve Geçimini Zor Sağlayan
Sevgili Öğretmenim	Hülya Öğretmen				x		x
Öğretmen	Hüsnü Öğretmen		x				x
İmkânsız Olasılık	Tarık Öğretmen				x		x

Tablo'da; “Kültürel ve durumsal” ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğretmenlerin “yaşadığı ev” in analizini görebilmekteyiz.

Film Adı		Yaşam Tarzı							
		Gösteren			Gösterilen				
		Menfaatine Düşküm	Zevkine Düşküm	Kanaatkâr	Üst Sınıf	Üst Orta Sınıf	Orta Sınıf	Alt Orta Sınıf	Alt Sınıf
Sevgili Öğretmenim	Öğrenci Metin		x		x				

Öğretmen	Öğrenciler			x				x	
İmkânsız Olasılık	Öğrenci Abdullah			x				x	

Tablo’da; “Kültürel ve durumsal” ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğrencilerin “yaşadığı ev” in analizini görebilmekteyiz.

Film Adı		Yaşadığı Ev					
		Gösteren				Gösterilen	
		Yalı-Köşk	Gecekondu	Apartman Dairesi	İki katı Müstakil Ev	Ev Sahibi ve Gelir Durumu İyi	Kiracı ve Geçimini Zor Sağlayan
Sevgili Öğretmenim	Öğrenci Metin	x				x	
Öğretmen	Öğrenci Adnan			x			x
İmkânsız Olasılık	Öğrenci Abdullah				x		x

SONSÖZ YERİNE

Herhangi bir toplumdaki ideal durumdan söz edebilmek için; sosyal bütünleşmeyi sağlaması, yatay ve dikey hareketlilik ile toplumun bütün kesimlerinde başarı ve eşitlik prensiplerini uygulamakla mümkündür. Zira eğitimin amacı; yalnızca bilgiyle doldurulmuş kafalar yerine, zekâyla duyguları birleştiren bireyin, yetiştirmesi ve geliştirmesi hedefini ulaşılarak olmalıdır. Ne var ki, buda kafa ve kalbi birleştiren bir eğitim süreci planlaması ile gerçekleşir.

Açıkçası, sosyal kaynaşmanın ve bütünleşmenin bir aracı, okuldur. Dahası okulda, sistemli olacak şekilde öğrencilere, sosyal değerler, sosyal kurallar, sosyal roller ve statüler örnekler verilerek öğretilmektedir. Bu bağlamda vatandaşlık rollerini öğrenme, vatandaş haline gelme, hem toplumda bireyler arası ilişkiler açısından, hem de devlet-birey ilişkisi açısından önemli bir konudur.

Öğretmen, önderlik yoluyla öğrencileri biçimlendirir. Bugünün dünyasında öğretmen öğrenciye bilgi aktaran bir role sahip olmaktan çok, onlara öğrenmeyi öğreten bir rehber konumundadır. Öğretmen, sadece öğreten değildir. Tüm davranışları ile öğrencilere, model olan kişidir. Öğrenciler, hayatlarının her alanında etkili ve verimli olabilmek için üretken ve yenilikçi öğretmenlere ihtiyaç duyar.

Bu bağlamda sosyal algı ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğretmenlerin; işini algılamasının çözümlenmesinde, bazı öğretmenlerin, hem okulda öğrencileri tarafından maruz kaldığı olumsuzluklar, hem de yaşadığı ekonomik sıkıntılar yüzünden öğretmenliği bir geçim kapısı olarak gördükleri değerlendirilmektedir. Ayrıca, bazı öğretmenlerinde, yapıcı-idealist bir kişiliğe sahip olmalarından dolayı, hem okul içinde, hem de çevresinde yaşadığı olumsuzluklara karşı hak yemez-dürüst namuslu davranışlar sergilediği düşünülmektedir.

Hayatı algılamasının çözümlenmesinde ise, bazı öğretmenlerin yaşadığı tüm sıkıntılara rağmen

hayata tutunmaya çalışan bir kişiliğe olmasından dolayı, inancı gereği elindeki ile yetinen kanaatkâr davranış ve hak yemez-dürüst namuslu bir tutum sergiledikleri düşünülmektedir. Yine bazı öğretmenlerinde, hem okul içinde, hem de çevresinde yaşadığı olumsuzluklara duyarlılığı onun endişeli modern olmalarına sebep olduğu değerlendirilmektedir.

Sosyal algı ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğrencilerin; öğrenciliği algılamasının çözümlenmesinde, bazı öğrencilerin, ailesinin yaşadığı maddi sıkıntılarının giderilmesinde elinden ne gelirse yapma yönünde sorumluluk sahibi olması sebebiyle, başarılı öğrenci olmayı iyi/üst pozisyona geçme aracı olarak gördüğü düşünülmektedir. Ayrıca varlıklı aileye mensup bazı çocukların da, öğrenciliğe ilgisiz oldukları, belirtilen öğrencilerin zamanı geldiğinde ailesinin işlettiği iş yerinin başına geçmek için yapılması gereken şey olarak düşündükleri değerlendirilmektedir. Öte yandan bazı öğrencilerinde, kolay yoldan para kazanmanın hesaplarını yapan çıkarıcı bir kişi olması sebebiyle, öğrenciliği iyi/üst pozisyona geçme aracı olarak gördüğü düşünülmektedir.

Hayatı algılamasının çözümlenmesinde ise, bazı öğrencilerin, yaşadığı tüm sıkıntılara rağmen hayata tutunmaya çalışmaları nedeniyle, sorumluluk sahibi davranış sergilediği düşünülmektedir. Diğer taraftan bazı öğrencilerin de, her hangi bir sıkıntıya düşmemesi yönünde menfaatine düşkün tutum takındığı görülmektedir. Ayrıca, varlıklı aileye mensup bazı çocuklarında, zenginliğini hazım edemediği ve sonradan görme şehirli olmasından dolayı, zevkine düşkün bir kişilik sergilediği izlenmektedir.

Sosyal algı ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğrenci velilerin; okul algısının çözümlenmesinde de, bazı velileri okulu, başarılı öğrencilerin gittiği yer şeklinde tanımlandırmaktadırlar. Ayrıca devlet okullarını, gerek parasız olarak, hem de en başarılı okulları olarak değerlendirilmektedirler. Öte yandan bazı velilerde devlet okullarını, gelir durumu iyi olmayanların çocuklarının gittiği eğitim-öğretim kurumu olarak görmektedir. Keza, parasız olmaları nedeniyle devlet okullarının kaliteli eğitim veremeyeceklerini düşünmektedir. Ayrıca bazı velilerde okulu, zengin olmaları nedeniyle zengin çocuklarının gittiği özel okul şeklinde değerlendirmedirler. Buradan hareketle, kendi sahibi veya finansmanını yaptığı kolej şeklinde algılamaktadırlar.

Öğrencileri ile iletişim tarzı ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğretmenlerin; sözlü iletişiminin çözümlenmesinde, bazı öğretmenlerin okulda öğrencileri tarafından maruz kaldığı tüm olumsuzluklara rağmen, öğrencilerine karşı hoşgörülü ve saygılı davrandığı gözlenmektedir. Ayrıca, bazı öğretmenlerinde gerek okul içinde, gerekse çevresinde yaşadığı olumsuzluklara duyarlı olmasından dolayı, işbirliğine açık ve hoşgörülü davrandığı değerlendirilmektedir.

Beden dilinin çözümlenmesinde de, öğretmenlerin yaşadıkları tüm olumsuzluklara rağmen, öğrencilerine karşı hoşgörülü ve saygılı davranmaya özen gösterdikleri düşünülmektedir.

Öğretmenleri ile iletişim tarzı ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğrencilerin; sözlü iletişiminin çözümlenmesinde, bazı öğrencilerin ailesinin yaşadığı maddi sıkıntılarının giderilmesinde elinden ne gelirse yapma yönünde sorumluluk sahibi olmasından dolayı, öğretmenlerine karşı hoşgörülü ve saygılı davrandığı değerlendirilmektedir. Diğer taraftan bazı öğrencilerin de, varlıklı bir ailenin çocuğu olması sebebiyle, öğretmenlerine karşı alaycı ve saygısız davrandığı düşünülmektedir. Yine bazı öğrencilerinde, kolay yoldan para kazanmanın hesaplarını yapan, çıkarıcı ve menfaatine düşkün bir kişiliğe sahip olması nedeniyle, öğretmenlerine karşı takdir etmeyen ve saygısız davrandığı gözlemlenmektedir.

Beden dilinin çözümlenmesinde ise, bazı öğrencilerin, ailesinin yaşadığı maddi sorunların

aşılması yönünde sorumluluk sahibi olmasından nedeniyle, öğretmenlerine karşı hoşgörülü ve saygılı davranışta bulunduğu düşünülmektedir. Ayrıca bazı öğrencilerin, kolay yoldan para kazanmanın hesaplarını yapan çıkarıcı ve menfaatine düşkün bir kimse olmasından dolayı, öğretmenlerine karşı takdir etmeyen ve saygısız davranış sergilediği gözlemlenmektedir. Yine bazı öğrencilerin, zengin bir ailenin çocuğu olması sebebiyle, öğretmenlerine karşı alaycı ve saygısız davrandığı değerlendirilmektedir.

Kültürel ve durumsal tarzı ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğretmenlerin; yaşam tarzının analizinde, bazı öğretmenlerin elindeki ile yetinen kanaatkâr davranış sergilemesi sebebiyle, alt orta sınıfa mensup olduğu düşünülmektedir. Yine, bazı öğretmenlerinde yaşadığı olumsuzluklara karşı hak yemez-dürüst namuslu davranış göstermesi nedeniyle, orta sınıfa mensup olarak değerlendirilmektedir.

Yaşadığı evin analizinde ise; bazı öğretmenlerin, alt orta sınıfa mensup bulunduğu, iki katı müstakil evde ya da gecekonduda kirada yaşayan ve geçimini zorlukla sağladıkları düşünülmektedir. Bazı öğretmenlerinde orta sınıfa mensup, iki katı müstakil evde kirada yaşayan ve geçimini zorlukla sağladıkları değerlendirilmektedir.

Kültürel ve durumsal tarzı ekseninde çalışmamızda incelenen filmlerinde ki öğrencilerin; yaşam tarzının analizinde, bazı öğrencilerin elindeki ile yetinen kanaatkâr davranış sergilemesi nedeniyle, alt orta sınıfa mensup olduğu düşünülmektedir. Bazı öğrencilerin de, maddi olanakları sayesinde zevkine düşkün olması sebebiyle, üst sınıfta bulunduğu değerlendirilmektedir.

Yaşadığı evin analizinde de, bazı öğrencilerin alt orta sınıfa mensup olduğu, iki katı müstakil evde ya da gecekonduda kirada yaşayan ve geçimini zorlukla sağladıkları değerlendirilmektedir. Bazı öğrencilerin ise, üst sınıfta bulunduğu, yalı-köşkte yaşayan ve gelir durumu iyi olduğu düşünülmektedir.

Buraya kadar anlatılanların ışığında;öğretmen, profili zaman için de değişmiştir. Eskiden her şeyi bilen, eti senin kemiği benim denecek kadar güvenilen, son doğru sözü söyleyen, davranışı gerçekleştirendir. Şimdi ise yön gösteren, rehberlik eden kişi haline gelmiştir. Ayrıca öğretmen sosyal statü açısından toplumun alt orta sınıfında yer almaktadır. Sosyal rol bakımından bakıldığında ise, üst orta sınıfta bulunmaktadır. Belirtilen durum, öğretmenin sınıfta içinde ki davranışlarına ve mesleğine yönelik tutumunun da olumsuz yönde etki yaratmaktadır. Öyleyse günümüzde öğretmenin sosyal rolünü, sosyal statüsüne uymasını sağlamak yerine, anılan rolün gereği olan uygun statüyü kazandırılmaya çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

ALEV, Parsa F. (2012). Sinema Göstergibiliminde Yapısal Çözümleme: Sinemasal Anlatı Sunumu ve Kodlar. *Görsel Metin Çözümleme*. Özlem Güllüoğlu. (Edi.). Ankara: Ütopya Yayınları. 11-33.

BARTHES, R. (1979).Göstergibilim İlkeleri. Berker Vardar-Mehmet Rifat. (Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

BARTHES, R. (1988). Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş. Mehmet Rifat-Sema Rifat.(Çev.). İstanbul: Gerçek Yayınları.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI. (1963). Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967. Ankara.

- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.** (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972). Ankara.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.** (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.** (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). Ankara.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.** (1984). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989). Ankara.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.** (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994). Ankara.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.** (1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Ankara.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.** (2000). Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005). Ankara.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.** (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). Ankara.
- ERGÜN, M.** (1994).Eğitim Sosyolojisine Giriş. Ankara: Ocak Yayınları.
- FİSKE, J.** (1996). İletişim Çalışmalarına Giriş. Süleyman İrvan. (Çev.). Ankara: Ark Kitabevi.
- GÜNEY, S.**(2012). Sosyal Psikoloji. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- GIDDENS, A.** (2012).Sosyoloji. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- HESAPÇIOĞLU, M.** (1984).Türkiye’de İnsan gücü ve Eğitim Planlaması, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- İÇLİ, G.**(2002).Sosyolojiye Giriş. Ankara: Anı Yayıncılık.
- KAPTAN, S.** (1984). Kalkınmada Eğitimin Yeri. Eğitim Bilimleri Sempozyumu. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları. 136,13-21.
- KALKINMA BAKANLIĞI.** (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Ankara.
- MARSHALL, G.**(1999). Sosyoloji Sözlüğü, Osman Akınhay-Derya Kömürcü.(Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- MARTIN, J. St.** (2007). “Socialization”: The Politics and History of a Psychological Concept, 1900-1970. *Unpublished Masters Thesis*. Connecticut. Wesleyan University,
- TEZCAN, M.** (1985). Eğitim Sosyolojisi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- ÖZDEN, Y.** (2005).Öğrenme ve Öğretme. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- OĞUZKAN, A.F.** (1981).Eğitim Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- ÜLKEN, H.Z.** (1969).Sosyoloji Sözlüğü. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- VARIŞ, F.**(1991). Eğitim Bilimine Giriş. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Cevrimiçi Kaynaklar

- MİLLİ EĞİTİM TEMEL KANUNU.** (1973). (Çevrimiçi)
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>. Erişim tarihi: 16.04.2019 18:47.
- GÖNÜLAÇAR, Ş.** (2014). Kalkınma Planları ve Eğitim. (Çevrimiçi)
https://www.academia.edu/8310870/Kalk%C4%B1nma_Planlar%C4%B1_ve_E%C4%9Fitim
 Erişim tarihi: 16.04.2019 20:34.
- OĞUZ, M.** (2012).Toplumsal algılar ve bireye yansıyan yönü. (Çevrimiçi)
<http://archive.is/oZJD>. Erişim tarihi: 16.04.2019 19:12.

TUNA, Y. (2003). Kalkınma Planlarında Yüksek Öğretim. *Milli Eğitim Dergisi*. Ankara. 160. (Çevrimiçi)http://dhgm.meb.gov.tr/yayimler/dergiler/milli_egitim_dergisi/160/tuna.htm. Erişim tarihi: 16.04.2019 18:44.

ERİCH FROMM'UN MODERNİTE ELEŞTİRİSİ

Yakup SUBAŞI*

ÖZ

Bu çalışmada 20. yüzyılın önemli sosyal bilimcilerinden biri olan Erich Fromm'un modernite eleştirisi ele alınmıştır. Fromm, dünyayı derinden sarsan birinci ve ikinci Harbi Umuminin öncesini, savaş esnasını ve sonrasını bu savaşlardan en çok etkilenen merkezlerde şahit olup yaşamıştır. Eleştirel düşünce geleneği içinde önemli bir yer tutan Fromm, modern toplumu farklı ve kendine has bir bakış açısıyla irdeler. O, modernitenin doğuşunu batı insanının despot kilisenin tekelinden kurtuluşuna dayandırır. Ona göre kilisenin tekelinden özgürlüğe giden yolda insanlık bütün zamanların en kötü koşullarını kendisinde barındıran modernitenin kucacağına düşmüştür. O, moderniteyi insani özellikleri birer birer ortadan kaldıran sistemler bütünü olarak görür. Fromm'a göre modernite insanları başarılı bir şekilde istediği şekle dönüştürmektedir; kurulan modernite sistemi öylesine muazzam bir şekilde işlemektedir ki bu sistemi durduracak bir güç görünmemektedir. O, modernitenin hâkim olmaya başladığı toplumlarda bilimum herkes bu çarkın ağızına girdiğinden dolayı bu çarkın yanlışlarını görecektir nazarların kalmayacağı (kalmadığı) kanaatindedir. Fromm'un modernitede eleştirdiği temel konuların başında; makineleşme, aynılaşıma, cansıza yönelme, karar verememe, iletişimsizlik, tüketicilik, vb. gelir.

Anahtar Kelimeler: Erich Fromm, Modernite, Eleştirel Düşünce

MODERNITY CRITICISM OF ERICH FROMM

ABSTRACT

In this study, the modernity criticism of Erich Fromm who is one of the important social scientists of the 20th century, is discussed. Fromm witnessed the before and after of the World War I and II which affected the world deeply, he lived during the war and saw the most effected centers of these wars. Fromm, who holds an important place within the tradition of critical thinking, analyzes the modern society from a different and unique perspective. He thinks that the birth of modernity comes from the liberation of the western man from the monopoly of the despot church. He believes that the humanity has fallen into the embrace of modernity, which contains the worst conditions of all times on the way from the monopoly of the church to freedom, He sees modernity as a set of systems that eliminate human characteristics one by one. According to Fromm, modernity successfully transforms people into the way they want it to be, and the established modernity system operates in such an amazing way that there is no power to stop it. He believes that in the societies where modernity has started to dominate, there will be (and there is) no regard to see the wrongs of this wheel because everyone knows it. Mechanization, dedifferentiation, inclination to lifelessness, inability to make decisions, lack of communication, consumerism, etc. are among the top subjects that Fromm criticizes within the scope of modernity.

Keywords: Erich Fromm, Modernity, Critical Theory

---

* subasiyakup02@gmail.com

Giriş

İçinde bulunduğumuz modern toplumda doğup büyüyen, bu toplumun eğitimi ile yetişen, onu anlamlandırmaya çalışan ve bu toplumun bilimleri ile insanlığa hizmet etmeyi kendine amaç edinenlerden biri de Erich Fromm'dur. 20. yüzyılda modern toplumun kayda değer aydınlarından biri olan Fromm, başarılı bir şekilde yaşadığı toplumu analiz edip yapıtlarına aktarmıştır.

İçinde doğduğu zaman dilimi ve mekân, yaşadığı zaman diliminde gerçekleşen olaylar, mensup olduğu etnik unsur, tanıştığı ve beraber çalıştığı kişiler Erich Fromm'a insana ve topluma farklı bakış açılarıyla bakabilme imkânı sunmuştur. 1900 yılında, 1. ve 2. Dünya Savaşlarının öncesi, savaş zamanını ve sonrasının yıkıcı etkisinin en çok hissedildiği ülke olan Almanya'da dünyaya gelen Fromm, dünyanın geçirdiği bu büyük felaketleri yaşayarak yerinde izleme olanağı bulmuştur. Bir Yahudi aileye mensup olması tarihten gelen bir takım problemlerle dünyaya gözünü açmasına neden oldu. Bu etnik aidiyet, Fromm'un yetişkinliğine denk gelen zaman diliminde, Yahudiler için tüm zamanların en kötü günleri olan Nazi Soykırımına da şahit ettirecektir. Frankfurt Okulu ekolü mensupları ile tanışması ve burada çalışmaya başlaması Fromm'un hayatındaki en önemli dönüm noktalarından biri olacaktır. Sosyal bilimler alanında çığır açan Karl Marx ve Sigmund Freud'dan etkilenmesi ve bu iki düşünürün görüşlerini birleştirme amacı, Fromm'a bütün eserlerinde kendini gösterecek düşüncelere sahip olmasına neden olacaktır. Fromm modern toplum hayatı ile gelen problemleri sosyoloji ve psikoloji bilim dallarının aynı anda işe koyulmasıyla çözüme gayretindedir. Ona göre modernitede problemlerin tam olarak çözülmesi için olaylara toplumsal ve bireysel yaklaşmak gerekir. Bu yaklaşım tarzını eserlerinde iyi bir şekilde işlemeyi başardığı görülmektedir.

Fromm'un hayatında bir çıkış ve düşünüş döneminin varlığı da söz konusu. 1940'lı ve 1950'li yıllarda Fromm büyük bir şöhret kazandı. Bu şöhreti ona kazandıran Marksist ve Freudçu düşünceyi birlikte ele almasına dayanıyordu. Genel kabul görmüş doktrine karşı başlattığı teorisi onu ünlendirdi. Fromm'un bu hareketi Marksist ve Freudçu düşünceye sadakatle bağlı entelektüeller tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. Geleneksel düşünceye bağlı entelektüeller bunu bir kimlik meselesi olarak algıladı. Nihayet 1960-1970'lere gelindiğinde rüzgar ters esmeye başladı. Geleneksel düşünce aydınları Fromm'un şöhretinin önünü aldı. Bu olay Fromm'un düşünüşü olarak görülür (McLaughlin, 1998).

İnsanı; ruhsal, toplumsal ve metafiziksel olarak inceleyen Fromm, elde ettiği bilgileri sade bir dille yapıtlarına yansıtmış, modern toplumun toplumsal sorunlarının çözümü için insancıl bir toplum modeli meydana getirme gayretinde olmuştur (Güner, 2012: 105). Modernite Fromm'un alakadar olduğu alanların başında gelmektedir. Fromm, modern toplum ile ortaya çıkan sosyal bilimler ile modern insanı ve toplumu analiz etmiştir (Subaşı, 2014; 2). Moderniteye getirdiği eleştiriler; tüketici kültür, yabancılaşma, kendi benliğini kaybetme, teknolojinin esiri olma, makineleşme (robotlaşma), mantıken yoksunlaşma şeklinde başlıklar altında toplanabilir.

1. Modernite

İlk kullanımı 19. yy ortasına denk gelen modernite sözcüğü, “bugün”, “asrı”, “çağdaş” ve “yeni” anlamlarına gelir. Modernitenin “yeni” anlamına gelmesi modern kelimesiyle ilişkilidir. Modern kelimesi anlam bakımından “şimdi, hemen şimdi var olan şey” anlamında bugünkü “çağdaş ve dönemdaş” kelimelerine yakındır (Kızılcıkelik, 2013). Günlük dilde yaygın olarak karşılaşılan modernite tanımlarından ilki; modernitenin çağdaşlıkla aynı anlamda kullanımudur. Bu tanımlamada modernite kısaca, çağdaş oluşumların eskilerin yerini alması

manasına gelmektedir. İkinci manasıyla modernite, ilerleme anlamında kullanılmaktadır. Birinci anlam tamamen göreceliyken, ikinci anlam bir takım değerlerin tercihine bağlılık göstermektedir. (Smith, 1988).

Moderniteye ilişkin en önemli sorun, modernitenin ne zaman başladığı ve kendisini nasıl kurduğudur (Çiğdem, 2012; 64). Amerika'nın işgali, Rönesans, reform hareketleri ve kapitalizmin ortaya çıkışı, modernitenin başlangıcına işaretlerdir. Bu önemli olaylardan dolayı modernite tarihte yeni bir sayfanın başlangıcı olarak görülür. Modernite, statik bir geçmişe ve geleneğe karşı çıkan, yenileşmenin ve çağdaşlaşmanın yükselişine vurgu yapan, modern zamanlara ve günümüze işaret eden, yeniçağ olarak adlandırılan bir süreçtir (Kızılcılık, 2013). Giddens ise moderniteyi, on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimleri olarak ifade eder (2012). Kökenlerini Aydınlanma, rasyonalite ve akıl ideasından alan modernite, siyasi ve iktisadi bakımdan sırasıyla Fransız ve Sanayi devrimleriyle kurumsallaşmış, bireysel, kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasi bir dönüşüm projesidir (Erol, 2016).

Berman (2013), moderniteyi üç evrede ele almaktadır. Birinci evre, 16. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın başına dek uzanır ve insanlar, modern hayatı algılamaya yeni başlamışlardır. İkinci evre 1790'ların büyük devrimci dalgasıyla başlar. Fransız devrimi ve onun etkileriyle büyük, modern bir kamu, bir anda ve dramatik biçimde doğuverir. Üçüncü evrede ise modernleşme süreci neredeyse tüm dünyayı kaplayacak kadar yayılmış, gelişmekte olan modernist dünya kültürü sanatta ve düşünce alanında göz alıcı başarılar sağlamıştır.

Modernitenin ana kuramı, insanın kendi istençleri dışında her nevi olağanüstü otoriteyi kabul etmeyerek, özgür oluşunu yine kendi ürünü olan engelleri aşma azmi ve bireysel özgürlükle beraber olmanın gerekliliklerinin birbirlerini kısıtlamadığı, tam tersi zenginleştirdiği bir ulus, daha doğru bir ifadeyle, dünya oluşturma inancıdır (Yıldırım, 2014; 25, 26).

2. Fromm ve Modernite

Fromm modernitenin gelişimini Ortaçağın yıkılmasına dayandırır. Ona göre Ortaçağ dünyasının yıkılması, Batılı insana en cüretkâr beklenti ve hayallerini gerçekleştirebilme olanağını doğurmuştur. Kendisini totaliter kilisenin otoritesinden, geleneksel düşünce biçiminin ağırlığından ve ancak yarısı keşfedilmiş bulunan yer küremizdeki coğrafik kısıtlamalardan kurtaran Batı insanı, o zamana kadar hiç umulmadık üretim güçlerini ortaya çıkartan ve dış dünyayı tamamen değiştiren yeni bir bilimi meydana getirmiştir. Batılı insan, tüm bunların yanı sıra politik sistemler de geliştirdi ve bu sayede, bireyin özgür ve yaratıcı gelişimi teminat altına alınmış gibi görünmeye başlandı. Çalışma saatlerini o ölçüde kısalttı ki, atalarının hayal bile edemeyeceği kadar boş vakitlerinden keyif alabilir bir duruma geldi (Fromm, 2004a; 13).

Fromm'a göre modern toplumda insanların karakteristik özellikleri, göz ardı edilemeyecek bir pasiflik içerisindedir ve piyasayı yönlendiren (çıkarıcı) değerlerle bir paralellik göstermektedir. Ona göre günümüz insanı, modernleşme ile elde ettiği boş zamanının büyük kısmını pasif bir şekilde geçirmektedir. O, zamanın büyük bir kısmını boş şekilde geçiren modern toplumun insanını daimi bir tüketici olarak görür. Modern toplumun insanı, modern zamanın vazgeçilmez ürünleri olan, alkollü içecekler, yemekler, sigaralar, konferanslar, kitaplar, filmler vb. hepsini kendisine alıyor her şeyi tüketiyor (Fromm, 2004a; 13,14).

Fromm, modern toplumun, insanları çok kolay bir şekilde istediği biçime dönüştürdüğünü söyler. Bunu şu şekilde yaptığını açıklar; çağdaş toplumların kurgusu insanları, küçük yaşlardan başlayarak moda bağımlılığı ve kişilik pazarlarında sunulan modellere benzemeleri için eğitmektedir. Bu eğitimde öğretilen ve teşvik edilen meziyetler: şartlara hemen uyabilme

yeteneği, atik olabilmek ve iş hırsı gibi şeylerdir. Ama bunlar daha işin başı, yani başarı planının genel hatlarıdır. Çocuğun yaşının ilerlemesiyle beraber; popülaritesi olan romanlar, basın, televizyon programları ve filmler çocuğa başarıya nasıl ulaşacağı hakkında detaylı bilgileri iletmeye başlarlar. Böylelikle delikanlı, piyasanın tercih edilen ve en güncel modellerini görerek tanır. Onlarla etkileşimde olmak ve onlar gibi olmak için çabalar. Böylece çok kolay ve çok iyi bir şekilde insan modernitenin istediği şekle girmektedir (Fromm, 2004b; 116). Modernitenin ürünlerinin (roman, gazete, televizyon, sinema) bu dönüşümde başrolü oynadıkları söylenebilir.

Modern toplumda insan değerine değinen Fromm, iş piyasasında insanın değerini bir ürün ile aynı şartlar altında görmektedir. Yani insan bir ürüne dönüştürülmüştür. Modern toplumda insanın değeri dış görünüşündedir, sevebilme kabiliyetinde, mantığında ya da sanatsal yaratıcılığında değil. Ona göre bunların sonucu olarak insanın değeri kendi başarısı veya başkalarının kararları gibi dış etkenler tarafından belirlenir bir duruma gelmiştir. Kendi dışındaki etkenlere bağlı olduğundan dolayı kendi güvenliğini, başkaları ile hemfikir olmakta ve onlarla uzlaşmaya girmekte aramaktadır. Bundan dolayı modern toplumdan iki adım ayrılamamakta ve kendisi olamamaktadır (Fromm, 2004a; 14).

Fromm, modern toplumda iletişimin geldiği noktayı da eleştirmektedir. O, modernitenin insanı dönüştürdüğü gibi insanın sahip olduğu en önemli özelliklerden olan iletişime de yeni bir boyutun kazandırıldığını söyler. Fromm, modern toplumda iletişimi makine ile ilişkilendirmektedir (Fromm, 2001: 76).

Fromm, modernitenin iletişime yeni bir boyut getirmesine rağmen insanı olumsuz etkilediğini söyler. Modern toplumda geliştirilmiş yeni iletişim becerileri (kanalları), birey ve toplumun yaşamına zenginlik ve saygınlık getireceği kanaatin aksine O, bunların toplum ve birey hayatına kazandırdığı itibar ve zenginlikten çok insanı, doğasında bulunan özellikler açısından zenginlik ve itibardan mahrum kıldığını ifade eder (Fromm, 2006: 131). Yeni iletişim teknolojileri hakkında Fromm'un burada dile getirdiği kaygıların yerinde olduğu savunulabilir ama bu ürünler ile O'nun kaygılarını giderecek bir mücadele girişimi geliştirme imkanı da söz konusudur. Modernitenin tüm dünyaya yayılmasını kolaylaştıran iletişim teknolojileri olduğu gibi panzehrini de tüm dünyaya yayılmasını yine iletişim teknolojileri sağlayacaktır. Bu noktada modernitenin olumsuzluklarına karşı iletişim teknolojilerinin görebileceği işlev göz ardı edilmemelidir.

Fromm (2006), modern yaşamda insan ilişkilerinin çıkar ilişkisiyle doğru orantılı olduğunu belirtir. Daha açık ifade edilirse, bir insanın başka bir insanla etkileşimi o insanın sağladığı ve sağlayacağı faydanın miktarıyla orantılı şekillenmektedir. Ona göre modern yaşamda meydana gelmiş ve etkisi bulunmayan bir durum, iletişimin devamı için yeterli değildir. Bu ilişki beşeri özelliklere sahip olan iki insan arasında değil, makineleşmeyi başarmış iki insan arasında meydana gelmektedir. Fromm bu sonucu, modern toplumdaki bireylerin insani özelliklerini kaybetmelerine dayandırır. Eğer modern toplumdaki bireyler insani özelliklerini kaybetmeseler böyle bir durumun da söz konusu olamayacağı görüşündedir. O, bu iki canlı makine (modernite çarkına girmiş insan ile camit makine) arasında bulunan iletişim gerçeğinde, önemli bulmama, birbirine uzaklık ve güvensizliğin bulunduğunu söyler (131-132).

Fromm (2006), insanın toplumsal bir varlık olduğuna dikkat çekerek, insanın toplumsal varlık olarak sahip olduğu özelliklere değinmiştir. Ancak Ona göre toplumsal varlık olan insanın özellikleri modernite tarafından yok edilmektedir. Bencil çıkarlar, insanı sosyal varlık olmaktan çıkarmaktadır. Fromm, modern toplumda insanlar arası iletişimi başlatan, insanın yapısında bulunan paylaşmak ve bölüşmek gibi güzel özellikler değil, menfaat ilkesinin olduğunu söyler. Modern toplumda sevgi ve dayanışmanın da toplumsal ilişkilerde yerini

bencillğe bıraktığını veya bencilliğin hedefine ulaşması için bir araca dönüştüğünü söyler. Dolayısıyla Ona göre her ne kadar toplumsal bir varlık olan insanın topluma mensubiyeti devam etse de ana amacı değişmiştir; ana amacı, insanın toplumsal varlık tarafı değil, çıkar ve menfaattir (132-133). Fromm'un bencil çıkarların insanı sosyal varlık olmaktan çıkarır görüşü tartışmaya açık bir görüştür. Bu düşüncede Fromm insanın fitraten bencilik taşımadığı kanaatindedir. Bencilik kavramı kullanılırken sınırları çizilmelidir. Yoksa insanın en doğal isteği olan sahip olmak duygusu (bencilik) her zaman olumsuz neticelerle sonuçlanmaz. Her nevi ilerlemenin temeli bencilik duygusuna dayanır. Dolayısıyla bencilik duygusu, insan ve insanlık için her zaman kötü sonuçlar doğuracağı anlamı taşımamaktadır.

Fromm, bireyler arasında bulunan ilişkilerin de aynen menfaat eksenli iktisadi ilişkiler gibi yabancılaştığını ve insancıl ilişkiler yerine, nesne özelliklerini taşıdıklarını söyler (Fromm, 2011: 109). Ona göre modern toplumda herkes herkese göre bir mal (ekonomik meta) olmuştur (Fromm, 2006: 131). İnsanlar arasındaki ilişkilerin menfaat odaklı iktisadi ilişkiler benzeri şekillenmesinden sonra, insanlar karşı taraftan gelecek yarara göre iletişime geçmektedir. Fromm, insanların yönetiminin objelerin yönetimi kadar basitleştğini ve iletişim açısından da insanlar nesnelere gibi bir muamele gördüklerini söyler. Diğer bir ifadeyle, modern toplumda, nesnelere ve insanlar yönetilmekte, insanlar ile nesne gibi ilişki kurulmaktadır (Fromm, 2001: 76).

Fromm, insanda bir nevi hastalığa dönüşen teknoloji bağımlılığının sonuçlarından birincisinin özel insani bağların ortadan kaldırılması, ikincisinin ise özel yaşamın yok edilmesi olduğunu söyler (Fromm, 1995: 58). Ona göre modernitede yabancılaşmanın neticesi olarak bireyler arasındaki iletişimin kalkmasıyla, insanlar tahammül edilemez yalnızlıktan kurtulmanın sonucu olarak evlenme yoluyla başka bir insanla yaşam birliğine gitmektedirler. Normal şartlarda evlilik insan ilişkilerini daha da artıran, ortaya yeni bağlantılar çıkaran bir müessese iken modern toplumda yalnızlıktan kaçan insanlar, evlilik ile beraber diğer bütün insanlardan soyutlanarak sadece iki kişinin ilişkisini meydana getirmektedir (Fromm, 2004a: 18). Fromm'un bu düşüncelerini biraz daha açmakta yarar olacaktır. Modern toplumda insanların kendilerini dayanılmaz yalnızlıktan kurtarma düşüncesinin bir sonucu olarak evlilik, yaşam birliğine gidenleri topluma kazandırmıyor, bilakis iki makinenin bir araya gelmesiyle kendi dışında kalan her şeye daha güçlü bir şekilde yabancılaşma göstermelerine neden oluyor. Modern toplumda öz insani özelliklerini kaybeden iki insanın bir araya gelmesiyle doğan kuvvet, bu birlikteliğe başlayan insanları kendi öz benliklerinden daha güçlü bir şekilde uzaklaştırmaktadır.

Fromm, modern toplumda bireylerarası iletişimin risk altına girdiğini, insanın on dokuzuncu ve yirminci yüzyıldaki durumunu açıklayarak gelecekteki durumu hakkında tahminlerde bulunur. İnsan ilişkilerinde yirminci yüzyılın kopukluk ve kendinden uzaklaşma manasına geldiğini ve bundan önceki dönemlerde tehlikenin insanların köleleşmesi olduğunu söyler. Yirmi birinci yüzyılda insanlığın önündeki tehlikenin ise insanların bir makine haline gelecek olma durumundan söz eder. Fromm'a göre yirminci yüzyılın insan ilişkilerinde iletişimsizliğin ilerlemesi sonucu insanların makineleşmesi kaçınılmaz olacaktır. Diğer bir ifade ile yirminci yüzyılın iletişimde meydana gelen bu kopma ilerleyen dönemlerde yerini iletişimsizliğe bırakacaktır, insanlar arasında iletişimden söz edilmeyecektir. Makineleşen insanlar sevgi duygularını taşımayacağından dolayı iletişimi sağlayan duygular devre dışı kalacaktır (Fromm, 2004a: 18-19).

Fromm, modernitede insanların canlı yerine cansız tercih etmelerini eleştirmektedir. Cansız, ruhsuz ve duygusuz şeylerin popüleritesinin artmaya başlamış, canlı, ruhlu ve duygu sahibi olan insanın önemi azalmıştır. Erkeklerin kızlara ilgi gösterme yerine lüks arabalara ilgi göstermeye başlamaları günümüz modern dünyasında cansız tercih etmeye bariz bir örnek

teşkil eder. Duruma tek taraflı bakılırsa, durumun ahlak ilkeleriyle uyduğu söylenebilir ama O, bunun aksine inanmaktadır; canlı yerine cansıza ilgi gösterme, dünyada insanın varabileceği en ahlaksız seviye olarak görür (Fromm, 2004a: 69-70).

Fromm'un eleştirdiği modern toplumun diğer bir özelliği ise karar vermede meydana gelen değişimdir. O, modern toplumda insanın karar verme iradesinin elinden alındığını, bunun yerine insana alınmış kararlara uyma hakkı verildiğini söyler. Fromm, yabancılaşmış ve tüketici toplumun insansal ilkeler bakımından insanlığı bir bütün olarak geri götürdüğünü savunur. Ona göre yaygınlaşan iletişim araç-gereçleriyle insanın vereceği kararların sınırları net olarak ortaya koyulmuştur. Bir örnek ile bunu açıklar; müşteri markete gitmekte ve orada; televizyon, radyo ve gazetelerde reklamı yapılan onlarca farklı markanın sigara çeşitlerini görmektedir. Ondan alışveriş mekânında bulunan markalardan tercih yapması istenir. Ve yapacağı tercihinde kendisine sunulan seçenekler bakımından bir farklılık bulunmamaktadır. Zira kendisine sunulan markalar birbirinden farklı bir şey barındırmamaktadır, sadece farklı ambalajlarda paketlenmişlerdir ve bu sayede müşteri bunları farklı olarak algılamaktadır. Daha doğrusu müşteri kendisine sunulan bütün farklı markaların aynı şeyi içerdiğinin farkında olmasına rağmen yine de seçebilme tercihinin ona bırakılması ona yapay bir hürriyet hissi vermektedir. Modern toplumda insanın bu noktaya gelmesinde teknolojinin rolü göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Teknoloji verilen kararları insanlara ulaştırma görevini üstlenmektedir. Teknoloji görünüşte tavsiye ve öneri sunmaktadır, aslında modern toplumda teknoloji insanın yerine verilmiş olan kararlar arasında öneri ve tavsiye sunmaktadır (Fromm, 2004a: 68).

Fromm'a göre modern toplumda tercihlerde bulunan insan yapay bir kişilik kazanmış ve bu onun kişiliğinin yerine geçmiştir. O, insanın kendi iradesinin dışında bulunan güç merkezlerinin meydana getirdiği sonuçların bilinçsizce boyunduruğuyla hareket etmesinin farkına varamamasının güçsüzlüğünü yaşamakta olduğunu savunur. Ona göre modernite yaşamında insan, tam manasıyla karar verebilme hürriyetine sahip değildir. İnsanın yerine karar verilmiş, ona düşen görev verilmiş karara tabi olmaktır. Modern toplumda insan kendi hakkında verilmiş kararlara uyduğunda kendisini eylem sahibi zannetmektedir ama gerçeklik bundan çok farklıdır. Fromm, kişiliği yapaylaşmış insan eyleminin mevcut olduğunu söyler. Fromm'a göre modern toplumda insan kendi hakkında verilmiş kararı uyguladığında kendini bu eylemle özdeşleştirmektedir. Fakat O, özdeşleştirmeyi yapay olarak görmektedir, çünkü özdeşleştirme kararlarını bireyler kendileri vermemiştir. Fromm, modern çağdaş toplumda gerçeklikte insanın karar verme hakkı bulunmadığından dolayı insanın özgür olmadığını da ileri sürer (Fromm, 2004a: 68). Fromm'un birbirine zincirleme olarak vardığı bu sonuçlar, günümüz modern toplumunda geçerliliği tartışılmaya açıktır. Her ne kadar toplumun ekseriyeti karar verme açısından Fromm'un söylediği şekilde yaşasa da buna karşı olan insanların varlığı da bilinen bir gerçektir. İkincisi şartların bazen de kaçınılmaz olduğu gerçeğidir.

Fromm, karar almanın insan değeriyle de doğrudan etkileşim halinde olduğunu, modernitede insanın değerinin, insanın başarısı ve başkalarının kararlarıyla belirlendiğini söyler. O, insan başarısıyla ve başkalarının insan hakkında vereceği kararlara insan değerinin hiçbir zaman ölçülemeyeceğini savunur. İnsan, çabasıyla elde ettiği makamda kendisine verilen değer onun kişiliğine değil, bulunduğu makama gösterilen değer olduğunu savunur. Dolayısıyla Fromm'a göre insan başarısının, insan değerini belirlemesi gerçek ölçütlerle mümkün değildir. Bu özellikleri ölçüt olarak kendisine değer verilen birey kendi kararlarını veremeyecek durumdadır. Verdiği kararlar onun dış mihraklar tarafından değerini belirleyenlerin kararlarıdır. Zira bu vaziyetteki kişinin değeri, ona bu değerleri veren otoritenin hoşnutluğu yani onlarla hemfikir ve uzlaşmacı olduğu sürece değerli kalacaktır. Buradan hareketle modernite yaşamında çok yönlü olarak topluma bağlı kılınmış bir bireyin bu bağlılığın devam

etmesini sağlaması için kararlarını da hiçbir zaman özgürce veremeyecek ve onun için olması gereken kararları alamayacaktır. Bu bağlılığı devam ettirmedikçe, modernitenin onun için belirlediği hedeflere varamayacaktır. Kendi konumunun sürekliliği için bu örtük gücün dayatmalarını kendi kararlarıymış gibi görecektir (Fromm, 2004a: 14).

Fromm, modernitenin karar verme bakımından insanı bu noktaya nasıl getirdiğini çocukluk evresinden aşamalı olarak açıklar. İletişim araçları vasıtasıyla kurulan iletişim sistemi ile insanlara detaylı olarak modern toplumun kuralları aşılanmaktadır. Çocuk büyüdükçe; filmler, ünlü romanlar, televizyon programları ve basın ona başarının nasıl olması gerektiği konusunda detaylı bilgileri vermeye başlarlar. Fromm'a göre insan, modern toplumun bu kurallarına uyma meylini göstermek mecburiyetindedir, çünkü bu kurallar modernite yaşamında başarılı olmanın püf noktalarını göstermektedir. İnsan kendisine takdim edilen roldeki kişiye benzemek için adeta diğer insanlarla bir yarışma içerisine girer. Yarışmaya girer çünkü verilen modele benzemesi nispetinde kendisine değer verilecektir. Böylece insan kendisine sunulan bu bilgiler ile modern çağdaş dünyanın arzuladığı role girmeye başlar. İnsan bu işlemi yaptığı zaman kendi gerçek kişiliğinden de uzaklaşma sürecine girmektedir. Kendi öz yapısından uzaklaşan bu modernite üyesi birey, kendisi için takdir edilen kararlar doğrultusunda hareket etmeye başlamaktadır. Daima başkalarının verdiği kararlarla hareket eden insan kendi başına karar veremez duruma gelmektedir (Fromm, 2004b: 116).

Makinenin insanı hem yabancılaştırdığını hem de robotlaştırdığını ifade eden Fromm, 19 yüzyılın son çeyreğinden itibaren fotoğrafçılığın bütün dünyaya yayılmasına öncülük eden Kodak markasının “sen düğmeye bas, sonrasını bana bırak” sloganının simgeleştiğini söyler. Simgeleşen bu sloganın, düğmeye bas güç senindir anlayışının en eski örneklerinden biri olduğunu; insanın hiçbir şey yapmasına gerek yok, hiçbir şey bilmesine de gerek yok; her şey onun için hazırlanmıştır; ondan beklenen tek şey, düğmeye basmasıdır, çağrılıyla insanın makineye teslim edildiğini savunur. Bu aşamada görme işlevini makine yapar; burada insanın “hazlı” yolculuğu da bir sürü fotoğraftan oluşur; bu fotoğrafların onun yaşayabileceği ama tadına varamayacağı bir deneyimin yerini aldığını ifade eder. Fromm'a göre modern toplumda teknoloji insanı hem türdeşlerinden uzaklaştırmakta hem de türdeşlerinden farklı bir kategoriye (sınıf) koymaktadır. Modern toplumda teknolojinin insanı kattığı bu kategori (sınıf) giderek büyümektedir. Teknoloji ilerledikçe bu sınıf büyümeye devam edecektir. Bu sınıfta makineleşmiş olan insanın yerine işlemleri, ona gayet yakın olan makine yapar. Makineleşmiş insanın sadece ortaya çıkan sonucu tatsız bir şekilde elde etmekte olduğunu söyler (Fromm, 2006: 130).

Fromm, modern toplumda insanın kararlarının iç ve dış baskılarla verildiğini ileri sürer. İnsanların, günlük hayatta yapacakları şeyi istedikleri için yaptıklarını zannettiklerini ama aslında yapmak zorunda olduklarını istediklerini söyler. İnsanların karar verme aşamaları izlendiği takdirde, verdikleri kararların alışkanlıktan, görev ve baskıya boyun eğişten verdikleri görüleceğini ifade eder. Bu sebeplerden dolayı toplumda “özgün” karara rastlanmanın çok zor olduğunu savunur. Fromm'a göre modern toplumda kararlar verilmiştir (teknoloji de verilen bu kararları insanlara ulaştırma katkısı sunmaktadır). İnsandan beklenen bir şey kalmadığı gibi insanında kimseden beklediği bir şeyin kalmadığını çünkü insana, verilmiş kararlara uyup uymama şeklinde iki seçenek sunulmamıştır, herkesin uyduğu tek seçeneğin olduğunu söyler. İnsanların zorunlu olan bu seçeneğin farkında olmadığını ve kimsenin verilen kararları sorgulamadığını ifade eder. Modern toplumda insanların kendi yerlerine verilen kararlara mutlak itaat ederek özgür karar verdiklerini zannettiklerini söyleyen Fromm, insanlar böyle bir durumun farkında değiller ve daha önemlisi böyle bir durumun farkında olmayacaklarını da ileri sürer. Çünkü herkesin aynı durumda olduğunu ve bu durumdan uyandıracak kimsenin bulunmadığını söyler (Fromm, 2011; 168).

Fromm'a göre modern çağdaş teknoloji toplumu ilerledikçe gerçek anlamda insan özgürlüğünden bahsetmek çok zor olacaktır. Bunun yerine yapay bir özgürlükle insan özgür olduğunu zannedecektir (zannetmektedir). Fakat gerçek manada insan özgürlüğünü başkalarına bırakmaktadır. Çünkü insan kendi adına karar alamayacak bir noktaya gelmiş bulunmaktadır. Onun yerine kararlar alınmış olunacak ama o bu kararları kendisinin verdiğini düşünecektir. Durum böyle olunca da insan bütün toplum adına alınan bu kararların dışına çıkamayacaktır. Yani toplumdaki farklı hareket etmekten çekineceğinden dolayı özgürlükten korkacaktır, özgür hareket edemeyecektir. Kendine sunulmuş seçeneklerden birini tercih ettiğinden dolayı, özgür davrandığını düşünecektir (düşünmektedir) (Fromm, 2004a: 41).

Bu sembol (veya yapay kişilik) insanın kendi kişiliğinin yerini almıştır. İnsan bu eyleminde, yani seçimini yaparken, “özgürlüğü” yaşadığını zannetmektedir. Ama aslında kendi dışında gelişen güçlerin oluşturduğu etkilerin bilinçsiz baskısı ile hareket ettiğini fark edemediğinin güçsüzlüğünü yaşamaktadır (Fromm, 2004a: 68)

Fromm, insanların mantıkları ile olaylara yaklaşımları gerektiğini vurgulayarak, modern toplumda mantıklarının azaldığını bunun yerine zekâlarının arttığını vurgular. Mantığı, insanların toplumsal ve bireysel yaşamda gerçek güçleri anlamalarını ve dışarıdan görülenin içine girebilme yetisi ve zekâyı, insanların hayat serüveninde elde ettiği bilgiler olarak tanımlar. İlkokuldan yükseköğrenime kadar zirveye çıkan eğitimin, insanların zekâlarını artırdığını ama yargılama güçlerini (mantığını) azalttığını ifade eder (Fromm, 2001: 81).

Fromm, modernitenin insanda bulunan olumlu özellikleri (bu özellikler insanı tamamlayan özelliklerdir) çocukluktan itibaren yok ettiğini dile getirir. Bunun daha iyi anlaşılması için şu örneği vererek açıklar (Fromm, 2011; 202-203); “çocukların yetişkinler gibi sözlere kanmadan başkalarında bulunan olumsuz özellikleri çok çabuk fark ettiğini ve bazen birinden, ortada hiçbir şey yokken hoşlanmadıklarını ama gerçekte ortada önemli bir etkenin bulunmaktadır. Bu etken o kişiden ortaya yayılan ikiyüzlülük ve düşmanlıktır. Zamanla modern toplum sistemiyle olgunlaşan çocuk, diğer olgunlardan bir farkı kalmayarak kendinden yabancılaşmaktadır. Sonuçta çocuk diğer kendi bireyselliğini kaybeden piyasanın istediği elemanların arasına girer”.

Fromm, gelişen teknoloji ile beraber kitle iletişim araçları vasıtasıyla insanlara aynı düşüncelerin aşılınmaya başlandığını ve tüm bunların sonucunda robotlaşmış insanların ortaya çıkacağını (çıktığını) ileri sürer. Kitle iletişim araçları vasıtasıyla gelişmiş bir iletişim ağı kurduğumuzu ama buna rağmen insanlar, politik ve sosyal gerçekler hakkında doğru bilgilendirilmek yerine yanlış bilgilendirilip, aşılandıklarını söyler. Teknoloji aracılığı ile yaygınlaşan iletişim ağı ile insanlar aynı şeyleri takip ettiğinden dolayı aynılaşmaktadırlar, diğer bir ifade ile aynı fikir ve yaşam tarzını taşımaya başlamakta olduklarını ifade eder (Fromm, 2001: 80).

Fromm, modern teknolojik toplumun gelişimiyle, insanlar her istediklerini kolayca elde etmeye başladıklarını ifade eder. İstedikleri her şeyi elde ettiklerinden dolayı isteyecekleri başka bir şeyleri de kalmamıştır. Böylelikle insanlar her geçen gün daha da makineleşmektedirler. Ve makineler insanların istediklerini yerine getirmeye başladıklarından dolayı makineler insanlar gibi davranmaya insanlar ise makineler gibi davranmaya başladılar. Bunun olağan bir sonucu olarak insanlar düşünmeye ihtiyaç duymamaktadırlar, insanlar makinelerin zekâları ile yaşamaktadırlar, mantıklarını makinelere esir etmektedirler. Fromm, gelişen bu süreç içinde insanın yerini alan makinelerin ne insanca yaşayabileceklerini ne de mantıklı olabilecekleri söyler (Fromm, 2004a: 19).

Fromm, mevcut bilincimiz modern endüstri toplumunun bilinci ile sınırlandığından dolayı gerçek insan özelliklerini yansıtamadığımızı söyler. İnsanın elinde olmayan farklılıklar (zekâ, yetenek, boy pos, renk) dışında tüm insanlarda insanlık durumu değişmezliği ve aynılığının

olduğunu ifade eder. Ona göre bu ortak insanlık inancı ve deneyinden dolayı insanlara hiçbir şey farklı gelmemelidir. Bu insanlık deneyi, insanla ilgili hiçbir şeyin bize yabancı olmadığı, Ben'in Sen olduğu, iki insanda insan varoluşunun öğelerinin ortak olmasından dolayı birbirlerini anlayabilecekleri duygusundan doğduğunu ifade eder. Bu insancı deneyi sonuna dek yaşayabilmek için bilinç alanımızı genişletmemiz gerektiğini söyler. Fromm'a göre bilinç alanımız çoğunlukla içinde yaşadığımız toplumun izin verdiği sınırların dışına taşamaz. Toplumun koyduğu bu sınırlara uymayan insan deneyimleri bastırılır. Bu yüzden bilincimiz büyük ölçüde kendi toplumumuzu ve kendi kültürümüzü yansıtır; oysa bilinçaltımızın her birimizin içindeki evrensel insanı yansıttığını savunur (Fromm, 2008; 84-85).

Fromm'un moderniteye getirdiği en büyük eleştirilerden biri de aynılaştırma (farklılıklarının ortadan kalkması). Ona göre, her insan kendi başına bir kişiliktir ve hiçbir zaman bir araç olarak görülemez. Bu nedenle hiçbir insanın bir başka insanı kendi amaçları uğrunda kullanmaya hakkı yoktur. Hümanist anlayışında sözü edilen eşitlik budur. Günümüzde ise eşitlik, aynı olmak şeklinde yorumlanmaktadır. Aynı olmak, birbirinden farklı bulunmamak manasına geldiğini söyler. Burada Fromm, bir birey için dile getirilen bu durumun, bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları toplum içinde geçerli olması gerektiği kanaatinde (Fromm, 2004a: 100-101).

Fromm'a göre, modern toplumun geldiği noktada insan varoluşunun öğelerinin ortadan kalkması ile insanlar arasında farklılıklar kalmayacaktır. Düşünen insanın ortadan kalkmasıyla özgürlük de ortadan kalkacaktır. O, eğer modernite bu hızı ile devam ederse, yaratıcı, düşünen ve hisseden insanın yerine, yabancılaşmış insanın yerleştirileceğini, bu insan, amacı olmayan, bürokratlar tarafından yönetilen, iyi beslenmiş, iyi giydirilmiş ve iyi bakılmış bir makine insan olacaktır. Bu özellikleri taşıyan bireylerden oluşan bir toplumda nesnelere birinci sırayı alacaklar ve insan da psikolojik açıdan ölmüş olacaktır, belki özgürlükten ve bireysellikten bahsedecektir ama hiçbir şey olamayacak hale geleceğini söyler (Fromm, 2004a: 41).

Sonuç

İyi bir ruhiyatçı ve içtimaiyatçı olan Fromm, moderniteyi skolastik düşünceden daha tehlikeli ve daha zararlı görmektedir. Skolastik düşüncede insanların tamamının akıl tutulması yaşamadıkları ama modernitede ise bütün insanların içinden çıkılmaz ve fark edilmez bir bataklıkta oldukları kanaatinde. Modernitenin insanın farkında olmadan rızası dâhilinde insanın sonunu getirdiğini söyler. Bu yeni düzende modernite sistemi insana onu daha iyi ve daha ileri seviyeye taşıma vaadiyle yaklaşmaktadır. Zahiren bunun fevkalade güzel bir teklif olduğu ama hakikat noktasında güzel görünen bu tekliflerin insanın temel unsurlarına dokunduğu, insanı kendi has özelliklerinden yumuşak ve dokunaksız bir şekilde uzaklaştırdığı inancındadır.

Fromm bu kanaatlerini insanı ve toplumu birçok açıdan tahlil edip kanıtlar sunarak desteklemektedir. Öncelikle modern toplum hayatının insan ve toplum hayatında asırlar boyu gelen geleneği bozarak değişime başladığı kanaatinde. Daha önce hiçbir zaman sahip olmadığı kadar planlı boş zamanla beraber insan bir boşlukla baş başa kalmıştır. Bu boşluk sistem tarafından kendisine sunulan tüketicilik ile doldurulmaya başlanmıştır. Bu işlemi gerçekleştiren insan hem zamanı hem de ona bahsedilen kendisinde ve kendisi dışında bulunan bütün her şeyi tüketmeye başlamıştır. O, böylelikle insanda değişimin başladığını vurgular. İnsanda başlayan bu değişim aynı anda diğer insanlara da sunulduğu için toplumsal olarak hızlı bir ilerleyiş sağlamaya başladı. Umumi bir şekle giren bu dönüşümün başarıyı da beraberinde getirdiği kanısındadır.

Modernitede söz edilen mahiyete giren insanın değerini sorgulamaya açan Fromm, insanın değersizleştiğini söyler. Yaratılıştaki kendine has özelliklerle donatılan insan bu özellikleriyle değerli bir varlık konumundadır. Modernite tarafından bu özelliklerinden soyutlaştırılınca insan değer kaybına uğramış bulunmaktadır. Ferdi olarak yapılan bu operasyon insanın diğer insanlarla olan ilişkilerinde de kendini göstermektedir. İnsan ilişkileri modern toplumda hiçbir zaman olmadığı kadar yabancılaşmış, insani özellikler açısından tükenme durumuna gelmiştir. Modernitede insanın fitrat gereği toplumsal varlık oluşunun öğeleri yerini sistemsel kurallara bırakmıştır. Bir insanın diğer bir insanla ilişkisi sistemin öngördüğü biçimde gerçekleşmektedir. Fromm, insanın fitratında bulunan; başka insan(lar)la iletişime geçme, beraber vakit geçirme, dertleşme, sevinçlerini paylaşma, dayanak ve sabır noktası olma hasiyetlerinin evrildiği görüşündedir.

Fromm, modern toplumda birçok olanda değişime uğrayan insanın, insan yerine makineyi tercih ettiğini söyler. Zahmetsiz ve kolay olması makinenin cazibesini artıran etkenlerdendir. Bu tercih değişimi ile başlayan süreç zamanla insanın bireysel ve toplumsal bağı ortadan kaldırmaya başlamıştır. Makineye yönelmeyi eleştiren Fromm, cansıza yönelmeyi ahlaksızlık olarak görür. Modern toplumda asıl mahiyetinden kopan insanın tercihleri ve karar alma mekanizması da ortadan kalkmaya başlamıştır. Başkalarının onun yerine verdiği kararlar ile hareket eden insan, yaptığı fiillerinde sorumluluktan da muaf edilmiştir. Bütün tercihler yapıldığından insan pasifleştirilmiştir. Tercihini ancak makinenin (modernitenin) kendisine sunduğu seçenekler arasından yapabilir. O kendisine sunulan seçenekler dışında başka seçeneklerin olup olmadığını sorgulayabilme yeteneğinden de mahrum bırakılmıştır. Bu noktaya gelen insan karar verme yeteneğini de kaybetmiştir. Başkalarının yaptığı tercihler arasından karar vermekte, o tercihler kararının alt-üst sınırını çizmiştir. Dolayısıyla Fromm'a göre modern toplumda insana bırakılan tek seçenek hakkında verilen kararlara uyararak mutlu olmaktır.

Fromm modernite ile beraber tüm bu değişimleri geçiren insanın iyimser bir robota dönüştüğünü söyler. Kontrol altında, kolay yönlendirilen, zararsız, maliyeti düşük, ideal ve bir robot. Ona göre modernite, kendisinden önce insan üzerinde hiçbir sistemin etkili olmadığı kadar etkili olmuştur. İnsan koşulsuz bir şekilde moderniteye teslim olmuştur. Kendi kişiliğini severek bırakıp, modernitenin istediği kişiliğe severek girmiştir. Fromm, moderniteyi insanın bir nevi ölümü olarak görür.

KAYNAKÇA

- EROL**, Pelin Önder. (2016). Modernite Projesinin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonu. *Sosyoloji Dergisi*, 33. 49-66.
- BERMAN**, Marshall. (2013). Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor. 16. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇİĞDEM**, A. (2012). Bir İmkan Olarak Modernite: Weber ve Habermas. 4. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- FROMM**, Erich. (1995). Umut Devrimi. Çev., Şemsa Yeğin. 2. Baskı. İstanbul: Payel Yayınevi.
- FROMM**, Erich. (2001). İtaatsizlik Üzerine. Çev., Ayşe Sayın. 1. Baskı. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- FROMM**, Erich. (2004a). Çağdaş Toplumların Geleceği. Çev., Aydın Arıtan ve Kaan H. Ökten. İstanbul: Arıtan Yayınevi.

- FROMM**, Erich. (2004b). Psikanaliz ve Din. Çev., Aydın Arıtan. İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- FROMM**, Erich. (2006). Sağlıklı Toplum. Çev., Yurdanur Salman ve Zeynep Tanrısever. 4. Baskı. İstanbul: Payel Yayınevi.
- FROMM**, Erich. (2008). Sevginin ve Şiddetin Kaynağı. Çev., Yurdanur Salman ve Nalan İçten. 7. Baskı. İstanbul: Payel Yayınevi.
- FROMM**, Erich. (2011). Özgürlük Korkusu. Çev., Selma Koçak. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- GÜNER**, Mustafa. (2012). Erich Fromm'un Ahlak Anlayışı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- KIZILÇELİK**, Sezgin. (2013). Frankfurt Okulu. 3. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- MCLAUGHLIN**, Neil. (1998). How to Become a Forgotten Intellectual: Intellectual Movements and the Rise and Fall of Erich Fromm. *Sociological Forum*. 13(2).
- SMITH**, Anthony. D. (1988) Toplumsal Değişme Anlayışı. Çev., Ü. Oskay. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- SUBAŞI**, Yakup. (2014). Erich Fromm ve Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adıyaman.
- YILDIRIM**, Emre. (2014). Modernite ve Milliyetçilik: Modern Milliyetçilik Kuramları Üzerine. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6). 23-37.